

שושלת הזהב

של איזביצה ראדזין שהתחילה בטומשוב לובלסקי

מאת

ישראל אידלמן

הדפסה מיוחדת מה"ספר זכרון של טומשוב-לוב."

ירושלים. תשל"ב

מעין הפתיחה

לא הייתי מעיז לגשת אל הקודש ולחבר ספר על אותה שושלתא דדהבא ענקי הרות, קדושי עליון, גאוני וצדיקי הדורות לבית איזביצה-ראדזין נ"ע. ואני מודה מקרב לב להסופר החכם ר' משה הכהן גורדון הי"ו מירושלים מחבר ספרים חשובים, עורך "ספר זכרון" לקהילת הקודש טומשוב-לובלסקי, שפנה אלי לכתוב מאמר על השושלת ואיפשר לי גם להדפיס את המאמר במספר עיתקים, ושאני ממציאו למספר חסידים וידידים לבית רם ונשא זה.

ל טוב ייזכרו:

הגאון החסיד הרב ירוחם ליינער זצ"ל, שהוציא לאור מחדש את הספרים הקדושים: שתי מסכתות סדרי טהרות, כלים ואהללות; ספר זהקדמה והפתיחה מהאדמו"ר הגאון הצדיק הנשר הגדול מרן רבנו רבי גרשון חנוך העניך, על ספר אביו "בית יעקב" בראשית; ספר ארחית חיים; ספרי התכלת, ועוד.

הרה"ח ר' דוד זיכרט, שר"ב בתל-אביב, שיזם יחד עם עוד מספר חסידים בעידודו ובברכתו של ראש רבני ארץ ישראל הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל, את חידוש צביעת התכלת וערך מחקר בנדון שפירסם בשעתו. הרה"ח ר' יעקב בליינער, בנו של הרב חנינא בנו של האדמו"ר הגה"צ רבי יהושע העשיל מחעלמא בנו של מרן בעל ה"בית יעקב" זצ"ל, שהוציא בשעתו ספרון על חידוש התכלת בימינו.

הרב משה כץ, חתנו של הצדיק הירושלמי האדמו"ר רבי שלמה'לע מזויהל שיזם את הוצאתם מחדש של הספרים: "מי השלוח", ארחית חיים, שלושת ספרי התכלת בכרך אחד; "תפארת יוסף"; ואחרון אחרון ספר "בית יעקב" בראשית, ועוד ידו נטויה.

זכות מחבריהם הקדושים יגונו עליהם.

ש ו ש ל ת ה ז ה ב

של איזביצה ראדזין שהתחילה בטומאשוב לובלסקי

י ש ר א ל א י ד ל מ נ

מפי חכמים וסופרים שומעים וקוראים הסבר וביאור למציאות והעובדות בתולדות ישראל, ויפגש בהן כל המעיין ומתעמק בהן כי בזמנים החשוכים והקשים ביותר בתולדות עמנו ותקופות כאלו לא מעטין הן, ודוקא בהן נתגלו אורות כאלה שלא נתגלו בתקופות הרוגעות והזהרות והמאשרות כביכול, שהאירו את חשכת עולמה של היהדות. וחז"ל מגדירים בצורה כה קולעת בזה שאומרים: "התורה נמשלת למים מה מים יורדת ממקום גבוה למקום נמוך אף התורה כן". וכך אנו פוגשים את השתלשלות האור הרוחני הגדול לדורות השפלים והנמוכים ביותר. אין רכוש רוחני יותר גדול לעם ישראל מאשר תורה שבע"פ, שבלעדה גם תורה שבכתב נעלמה ממנו, סגורה ומסוגרת בפנינו ואת התורה שבעל פה אשר העיקר בה הוא התלמוד בבלי, הגיע לעם בזמן חשוך ומחשך, כדברי חז"ל: "במחשכים הושבני זה תלמוד בבלי".

בתקופות כאלו חיו והביאו אור לעם ישראל רבנן סברא, הגאונים, רש"י, בעלי התוספות וכל מאורי ומאירי חשכת ישראל, וגם האור הגנוז הגדול שהורידו לנו מגנוי מרומים; הבעש"ט ותלמידיו הקדושים התחילו לורות אחרי הטבח האיום של שנות ת"ח ות"ט, כששרידי הגולה נאנחו מהמכות האיומות שהוטחו עליהם ע"י קלגסי חמעלניצקי ימ"ש, כשסכנת טמיון רוחני בצד ההשמדה הפיסית היתה נשקפת לשארית הפליטה בארצות פזוריהם. לכן אני נענה בשמחה למרות הטרדות הרבות למשאלת שרידי העיירה טומאשוב לובלסקי להתפנות ולספר במקצת בספר הזכרון לעירם שהם מתכוננים כדוגמת מאות יוצאי עיירות אחרות להוציא על אותו ענף גדול קדוש מהשורש והאילן הגדול הבעש"ט שנתגלה לפני ק"ל שנה בעירם וזהו האור המאיר מרן רבנו מרדכי יוסף ליינער המופר בעולם החסידי כהרב רבי מרדכי יוסף מאיזביצה זצ"ל, ראש וראשון ומייסד השושלתא דדהבא של איזביצה וראדזין.

ק"ב שנה האיר האור הגדול של תורת איזביצה וראדזין בשחקים על שמי חשכת יהדות פולין משנת ת"ר לאלף הששי, השנה שנתגלה אורו הרב כאמור בעיירה טומאשוב לובלסקי עד לערב ר"ח סיון תש"ב לאלף הששי ביום בו נגדע השריד והחוליא האחרונה לאותו שושלת הרבי הקדוש מרן רבנו שמואל שלמה ליינער הי"ד בעיירה וולאדאווע, עיירה קטנה באותה סביבה... לא נהוג בין חסידים לחקור על שנת הולדתו של הרבי לכן גם אנכי לא שמעתי אף פעם על שנת הולדתו של הרבי מאיזביצה הרמ"י זצ"ל מחסידי

רדזין ואיזביצה שזכיתי להכיר ובתוכם גודלתי וחונכתי על אף שהרבה שמענו על אורח חייו ומעשיו הטובים וגדלותו בתורה ובחכמה.

נצטט את מה שכותב עליו אחד מניניו הגאון החסיד הרב ירוחם ליינער שנפטר לפני שנים מספר בני-יורק, וכה דבריו: ראש גולת הכתרת אבי משפחתנו היה אדוני אבי זקני, איש אֱלֵקים קדוש מורנו ורבנו הרב הגאון החסיד רבי מרדכי יוסף זללה"ה. מח"ס "מי השלוח" עה"ת ב"ח היוצר ומחולל שלשלת התסידות באיזביצה ואחר כך בראדזין זי"ע ועכ"א.

הוא היה גאון בנגלה ונכדו הוא דודי הגה"ק רבי גרשון חנוך העניך זללה"ה מראדזין מביא מחידושיו בספרו הבהיר סדרי טהרות. קדוש עליון ומקובל עצום הגדול והמורם מתלמידי מורנו ורבנו שמחה בונם זלה"ה מפרשיסחא, וקבל דור. אחר דור מאת גאון עוזנו מרן הקדוש רבי ישראל בעל שם טוב זלה"ה זי"ע ועכ"א.

וכן ממשיך: וחומר מגזע משפחות המיוחסות שבישראל עד רש"י ז"ל ורבי יוחנן הסנדלר ועד דוד מלך ישראל ככתוב סדר השלשלת בסוף ההקדמה (הכוונה להקדמת הרגח"ה על ספר אביו "בית יעקב" על בראשית). והעמיד תלמידים הרבה דורשי ה' מקשיבים לקולו. ומהם יצאו טעונים בברכת התורה גם ללמד תורה ברבים.

בהיותו ילד קטן מת עליו אביו הרב החר"ף הצדיק החסיד ר' יעקב זלה"ה מטומאשוב, והוא היה בן עשרים וארבע שנים. וכ"ק דודי הגה"ק רבי גרשון חנוך העניך זלה"ה מביא ממאמריו בכתב קדשו. והוא נשאר יתום קטן. ויהי ה' אבי היתומים את יוסף ויגדל בתירה ויראה כמאמר הכתוב "אשר בך ירוחם יתום" (הושע יד, ד).

על מצב היהדות לפני הדברים בעיר טומאשוב ואיך גדל יתום קטן וקדוש זה מטיב לספר יהודה לייב לוין בספרו "האדמו"רים מאיזביצה", שהוציא לאור לא מזמן, והוא מספר בלטו בין הצעירים המופלגים כמה חריפי מוח, בעלי כשרונות נדירים, רבי מנחם מענדיל (הכוונה להרבי הזקן השרף מקאצק) ורבי אליעזר בר, רבי מרדכי יוסף ורבי צבי הירש, מהם ונדדו לתורה. רבי מנחם מענדיל הלך ובא מזמושטש הלא רחוקה, ותלמיד בישיבה המפורסמת של רבני המקום. רבי אליעזר בר בא מלובלין שם, למד תורה מפיו של הג"ר עזריאל, רבה של הקהלה, בעל "ראש הברזל". רבי מרדכי יוסף חנוך בטומאשוב, בבית המדרש גדל ובין כתליו צמח ועלה, נתעלה על בני גילו ועל הקשישים ממנו. נמוך קומה, חיוור, צנום וחלש היה מעודו. אביו רבי יעקב נפטר באבו כשאך מלאו לו כמה שנים. היתום הפעוט פונק הרבה, אבל עילוי כמוהו לא שם לב לגילוי חיבה של אנשי סביבתו. סגור ומסוגר היה בעולמו. ממעט בחברת ילדים או נערים מבוגרים יותר. תמיד תר ומחפש אחר הנעלם והחסום ממנו. כוח רצונו עלה לאין ערוך על כוחו הפיסי וגם יכול לו. הוא הצנום והנמוך מבין חבורת הצעירים ליומדי בית המדרש נתגלה עד מהרה כחזק ואיתן ביותר, חמל על הכל אבל לא על עצמו, הצעיר, החלש, מבין החבורה הזאת. בעודו

עול לימים כבר נתגלה כאישיות חזקה, חצובה מחלמיש ועשויה ללא חת. עילוי גדל בטומאשוב שהבטיח רבות לעתיד.

כך עלה והתעלה ברוחו היתום בעל היחוש הגדול והיה נחשב אחד החריפים בין חבורת החריפים והמופלגים שלמדו והתפללו בבית המדרש של החסידים בטומאשוב. בראש חבורה זו עמד רבי יוסף מיארטשוב, שהיה תלמידו הנאמן של החוזה מלובלין ומפיץ תורתו בטומאשוב וסביבתה. והשפעתו על חסידי העיר היתה רבה.

במשך הזמן התפלגו הצעירים חריפי המוח שבין החסידים וביניהם רבי מרדכי יוסף מדרכו המתונה של רבי יוסף מיארטשוב זצ"ל. ופנו לפשיסחה, לבית המדרש שהקים שם היתודי הקדוש והאדמו"ר רבי שמחה בונם.

ועל בואו של רבי מרדכי יוסף לראשונה לפשיסחה יחד עם קבוצת חבריו הצעירים מטומאשוב ובמיוחד ריעו הטוב רבי מנחם מנדל כדאי לצטט את מה שכותב נכדו הנשר הגדול הגאון האדיר האדמו"ר רבי גרשון חנוך העניך בהקדמה הנזכרת: ואחר שמילא כרסו בש"ס ופוסקים הכין לבבו ונפשו להיות ראוי ומוכשר לקבל תורת הקבלה והסוד, וטרם שנסע פעם הראשונה לרבו הקדוש מורנו רבי שמחה בונם זלה"ה, היה מלא תורת ה' במקרא במשנה וגמרא והלכה ומדרשים וזהר הקדוש ולמד כל ספרי הקבלה שהיו בבית מדרש עירו, עד שהיו כולם שגורים בפיו. והיתה משנתו סדורה מאד. הוא היה האחד המיוחד שבחדרו חדר צאן קדשים של רבו אשר עשה כרבי שמעון בן יוחאי ועלתה בידו. עזב כל עניני עיה"ז ומכר ביתו נחלת אבותיו בית מחיה פרנסה וכל כלי תשמישו הנשארים לו מאביו הרב הגדול המקובל מזהר"ר יעקב זללה"ה וכתת רגליו ללמוד תורה וכלכל עצמו בלחם צר ופת במלח ומים במשורה ולא מנע עצמו מבית מדרשו של רבו תשע שנים רצופות רק על שבועות אחדים בשנה נסע לביתו לפעמים על חג הפסח. ואף כי היה גבר חלש תש הכח וידוע חולי מחלת החוזה ר"ל לא הביט כלום לטובת גופו וסבל צער קור וחום מחוסר בגדי החורף ואף כי מתולדתו היה ענוג מאד בן לאביו ורך לפני אמו גוע ממשפחתו מיוחסת עד רש"י ז"ל ור' יוחנן הסנדלר ומזרעא דדוד קא אתינא.

וכן ממשיך: ושמעתי מפיו הקדוש שטרם שנסע פעם הראשונה לרבו הקדוש מורנו רבי שמחה בונם הכין לבבו ונפשו כי יהיה ראוי ומוכן ומוכשר לקבל תורת אמת, והרב רבינו שמחה בונם זללה"ה בבואו אליו פעם ראשונה אמר לו בא ונמדוד עצמנו מי משנינו גדול ומדד עצמו עמו וסמך ידיו עליו ואמר לו בזה הלשון לעת עתה אני גדול ממך אך אתה עודך צעיר ועול לימים עוד תוכל לגדול. ובפירושו לא כוון על גידול הקומה כי רבינו שמחה בונם זללה"ה היה ארוך בדורו הן בקומת הן בתורה ואדמו"ר (ואדוני אבי זקני מורי ורבי) זללה"ה עם שהיה ארוך בתורה אכן היה קצר הקומה. וכן שמעתי מפיו הקדוש וגם סיפר שאמר עליו שהוא כמי השלוח ההולכים לאט וחופר בעומק מעמקים אשר בגלל זה נקרא ספרו הקדוש "מי השלוח".

לראשונה הגיע רבי מרדכי יוסף מטומאשוב לפשיסחה בשנת תקע"ט.

תשע שנים הוא שימש את רבו הגדול והקדוש כאחד מגדולי תלמידיו. תשע שנים ישב בבית המדרש הזה. להלכה, נחשב עדיין כתושב טומאשוב; אולם למעשה עשה את מרבית חדשי השנה בפשיסחה. רק לעתים לא תכופות היה סר לביתו, שהיה שבועות מספר וחוזר לרבו, האדמו"ר. בכל חגי השנה ומועדיה היה במחיצת האדמו"ר רבי שמחה בונם פרט לחג הפסח, שהקפיד לשהות בביתו בטומאשוב.

בבית מדרשו של הרבי ר' שמחה בונם מפשיסחה התהלכו עשרות, עשרות גאונים ועילויים שמנו את התורה באותיותיה. גדולי תורה שמעטים דוגמתם בדורם. שגדולי הדור ראו בהם את מאורי התורה לעתיד. ושימשו ברבות הימים כגדולי האדמו"רים וכראשי הרבנים בפולין. בכל זאת זכה רבי מרדכי יוסף מטומאשוב ליחס מיוחד במינו מרבו הקדוש, יחס של הוקרה והערצה, וראו בו מעמודי התווך ומראשי חבורה קדושה זו. ועוד זכיתי לשמוע מפי אבי מורי הקדוש החסיד ר' נחום יהודה לייב הכהן מיאנובה הי"ד, ששמע הרבה מוקני החסידים על יחסו של הרבי הגדול והקדוש לתלמידו הגדול והקדוש. כן סיפר תמיד, ידוע כי הרבי ר' בונם מפשיסחה היה סגי נאור לעת זקנתו והיה רגיל למשמש בידיו הקדושות את מקומות תלמידיו הקדושים וכשהגיע למקום תלמידו רבי מרדכי יוסף מטומאשוב התחיל לצעוק כמה חם המקום הזה לא אדם יושב כאן אלא לפיד אש!

חוקרי וסופרי החסידות כשכותבים ומתארים בית מדרשו של הרבי ר' שמחה בונם מפשיסחה ומספרים על גדלותם של גדולי תלמידיו שהיו בבוא העת לגדולי האדמו"רים וראשי אלפי ישראל, כמו: רבי מנחם מנדל מקוצק, רבי יצחק מווראקה, רבי יצחק מאיר בעל "חדושי הרי"מ" מגור, רבי חנוך העניך מאלכסנדר, רבי יעקב מרדומין, רבי זאב מסטריקוב, רבי שרגא פייבל מגריצה, רבי ברוך מציזוב, רבי שלמה לייב מלגטשנה, רבי איתמר מקונסקיוואלי, רבי אברהם משה בנו, ועוד — התבלט רבי מרדכי יוסף בעמקותו המדהימה, בחתירתו המתמדת לחשוף תמיד את המקור ואת השורש של כל בעיה, בעמלו להאיר את שבילי הסתר המסתתרים מאחורי כל תופעה.

אחרי הסתלקות הרבי ר' שמחה בונם מפשיסחה ביום י"ב אלול תקפ"ז, נתפלגה עדת החסידים. חלק קיבל עליו את מרותו של בנו הרבי רבי אברהם משה וחלק הלך אחרי רבי מנחם מנדל לטומאשוב. בחלק זה כפי שמוספר ומקובל היו גדולי וחרifi תלמידי פשיסחה, מאות רבנים וגאונים, חסידי אמת וענקי רוח. וביניהם היה גם בן עירו וחברו הגדול רבי מרדכי יוסף, וכמסירותו לרבו בפשיסחה כן מסירותו לרבו בטומאשוב, והחסידים ראו באדמו"ר רבי מנחם מנדל מורה דרכם וברבי מרדכי יוסף יד ימינו, תלמיד חבר של האדמו"ר מדריכם ומכוון צעדיהם, יורד לעומק בעיותיהם ונטרד בקשייהם. הם דבקים באדמו"ר וקשורים גם ברבי מרדכי יוסף, המסור לכל אחד ואחד מהם.

כשהאדמו"ר רבי מנחם מנדל העביר את בית מדרשו ועבר לגור מטומאשוב

לקוצק נשאר אמנם רבי מרדכי יוסף בטומא שוב, וצעירי חסידי קוצק היו ממשיכים לבוא אליו לטומא שוב לקבל ממנו הדרכה ובראשו היו עולים לקוצק.

כותבי שנות היתו של רבי מרדכי יוסף חסיד קוצק מתואר בצורה כזו: קוצק הפכה למרכז התנועה אבל גם טומא שוב לא נעזבה על ידי רבים מהחסידים הצעירים והמופלגים. אלו המשיכו לבקר שם את רבי מרדכי יוסף, להתחמם לאורו ולקבל את הדרכתו. לעתים תכופות עשה רבי מרדכי יוסף את דרכו לבית מדרשו של האדמו"ר רבי מנחם מנדל, ועליו נתלווים בנסיעתו חבורות גדולות של אברכים חריפים שאינם נוטים אותו לעולם. הולכים עמו באשר הוא הולך ובאים עמו בכל מקום. הם חסידי קוצק וחניכיו של רבי מרדכי יוסף, שומעי לקחו ועצתו.

אבל החסידים שהיו קרובים לשני רעים גדולים וקדושים אלה ידעו לספר והרגישו שהדרכים ביניהם הולכות ונפרדות. רבי מרדכי יוסף שהיה ידוע בטוב לבו ובאהבתו לכל אחד מישראל עד שמכר את ירושת אבותיו ופיזר את תמורתם לעניים וכל אנחה של יהודי שבר את לבו החולה ולא נח ולא שקט עד שהשיב את נפשו של היהודי הנאנח והסובל, לא היה יכול לסבול את דרך הנהגתו של הרבי הרמ"מ מקוצק שהלך והחריף רדף והרחיק ממנו את כל מי שלא התרומם למדרגות הגבוהות כפי שדרש מחסידיו עד שעולמו נעשה צר עליו והסתגר לגמרי ולא נתן לחסידיו להתקרב אליו, אמנם היו מספר יחידי סגולה שגם אחרי ההסתגרות היה דלתותיו של הרבי מקוצק תמיד פתוחים לפניהם וביניהם היה כמובן ריעו וחברו הגדול והקרוב רבי מרדכי יוסף, אבל את צערן של ישראל שעלו לקוצק אחרי טלטולי דרך רבים למאות ולא לפנים חיכו מאחורי פתחו וחלונותיו של הרבי שבועות וחודשים ולא זכו לקבלת שלום ולראות את פני קדשו של הרבי מקוצק, ואחרי שכל עמלו להשפיע על הרבי מקוצק לחזור לדרך עבודתו הקודמת ולטפל עם כל החסידים העולים אליו להסתופף בצל קדשו לא נשאו פרי והרבי מקוצק נשאר סגור כידוע בחדרו עד להסתלקותו — קם רבי מרדכי יוסף מטומא שוב ועזב את קוצק, ויחד עמו עזבו חלק גדול מחסידי קוצק, ביניהם גדולים וחריפי מוח והכתירו אותו למורם ורבים.

פרשה זו של פרישתו של החבר והתלמיד הגדול מחברו ורבו הגדול עוררה סערה גדולה ורבים ראו גם בפילוג חדש זה כמו בכל פילוג בישראל ובפרט כשהפילוג פורץ בין צדיקים וקדושי עליון — אסון לעם, והרבה ידים ואפילו ידים לא טהורות בחשו בפרשה זו. כל מושך עט רצה וניסה להלביש לפרשה אומללה זו מהרהורי לבו. לבלרים וסופרים כתבו והוציאו ספרים על פרשת פרישת איזביצה מקוצק וכל אחד רצה כדרכו להסביר לפי מושגיו המובילים את סיבות הפרישה כאילו היה ביכולתם לחדור למעמקי מצפונם ולעלות לרום מחשבותיהם של ענקי רוח וקדושי עליון אלה ותלמידיהם שהתפלגו לשני מחנות. לכן טוב נעשה אם גם במאמרנו זה נגהג כפי שגהגו החסידים האמתיים הן של קוצק והן של איזביצה שמיעטו לדבר על אותה פרשה, בכדי

לא להכשל ח"ו בפגיע בכבודו של אחד משני הצדיקים, ונמעט גם אנחנו במאמר זה להתעכב על פרשה זו ולבוש זה.

חושבני, שכדאי לכל היותר לספר לקוראי הספר הלזה את זכרונות ההולכות על אותה פרשה, והם: אבי מורי הקדוש הי"ד בונה על חסידי ראדזין, שכידוע ממוצא איזביצה הנלהבים, חותנו וזה זקני אבי אמי הי"ד היה מוקני חסידי קוצק ואחרי הסתלקות הרבי הזקן מקוצק הסתופף בצל קדשם של אדמו"רי גור החל מהחדושי הרי"מ, הרבי רבי העניך מאלכסנדר, ה"שפת אמת" והאדמו"ר הגה"ק רא"מ מגור. וכשישבו החתן והחתן, זאת אומרת אבי וזקני, לסעודת שבת וחג לשולחן אחד היה אבא מפציר בחותנו זקני שיספר לו דבר מה מאותה פרשת הפרישה שהוא היה עד לה. הסבא היה נמנע למרות כל הפצרותיו לשוחח על אותה פרשה וכשהציק לו פעם אבא אולי בכל זאת יספר לו מה שהוא, שהיה כל כך צמא לשמוע, ענה ואמר: שמע בני אספר לך סיפור שראיתי אצל רבי הקדוש בקוצק, ומוה תבין למה שאני נמנע מלספר ובכלל לשוחח על פרשת הפרישה, ואני מקוה שאחרי שתשמע את הסיפור תפסיק כבר ללחוץ עלי שאספר לך. ומעשה שהיה כך היה: בערב שבת עם חשכה מסוים וזה היה כבר באותן השנים שהרבי זצוק"ל ישב כבר סגור ומסוגר בקדוש פנימה ויצא החוצה רק לעתים תדירות מאוד, יצא לביהמ"ד יציאה כזו שהיה מטיל אימה ופחד על כל הנוכחים. ובקול שאגה כדרכו בקדוש שאל אם לא ידוע בעיר על איזו שהוא יהודי שזכה עוד להכיר אישית את בעל הקדושת לוי זצוק"ל מברדיטשוב ואף לא זכר באותו מעמד על יהודי כזה, וכשלא קיבל מענה חזר לחדרו, אבל כעבור כמה דקות חזר הרבי שוב לביהמ"ד באותה שאלה וכשהדבר חזר ונשנה פעמים מספר הבינו שהרבי ברוח קדשו מרגיש שישנו בעיר יהודי כזה והתחילו להתעניין, ובאמת נודע להם שבקצה המרחק שבעיר מתגורר יהודי קשיש מאוד המתפאר ששימש בצעירותו כחייט בברדיטשוב וגם זכה לתפור בגדים עבור הרבי רבי לוי יצחק, וכשהודיעו על כך להרבי, הוא פקד להביא אותו וכמעט על כפיים נשאו את היהודי הישיש כי ההליכה קשתה עליו מרוב זקנה וגם המרחק היה גדול. וכשהביאו את הישיש היה כבר ליל שב"ק. הרבי אמר להרשיבו על כסא בבית המדרש וביקש ממנו לתאר לפניו את דמות דיוקנו של ה"קדושת לוי" ג"ע. הישיש היה יהודי פשוט בעל מלאכה והתחיל לתאר כלשונו וסגנונו: "ער איז געוועזען הקלייניקער" (הוא היה קטן), במקום לומר לא היה גבה קומה. הרי אז קפץ הרבי מקוצק על רגליו כנשך נחש והתחיל לצעוק בקול אדיר: "וואס זאגט ער אויף דעם מלאך א-לקים אז ער איז געוועזען הקלייניקער ער איז געוועזען אזוי אזוי גרויס איך וויל מער נישט הערען פון אים" (מה הוא אומר על מלאך א-לקים זה שהוא היה קטנטן הלא הוא היה כה וכה גדול) (ומרים את ידו הקדושה כמה פעמים למעלה מעל לראשו) אינני רוצה לשמוע ממנו יותר). הזקן נשלח חזרה לביתו. והסבא המשיך לספר: הוא לא הוציא את שנתו ונפטר זמן קצר אחרי זה, ולמרות שהיה כבר זקן מופלג בעת פטירתו אמרו בקוצק שפטירתו העכשוי בא מקפידת הרבי על שלא ידע

לבטות נכונה את צורת תיאורו של ה"קדושת לוי". וסיים הסבא: בני זכיתי להכיר את גדלותו ולהעריך את רום קדושתו של האיזיבצר זצ"ל, אבל מאחר שנשאיתי גם אחרי פרישתו חסיד קוצק וכחסידי קוצק אחרים גם לי חרה פרשה זו. היום אחרי שהם שניהם בעלמא דקשוט ובטח השלימו ביניהם, גדרתי נדר לשתוק ולא לשותח על אותה פרשת הפרישה כי שמא אספר ואתחמם ואכשל ח"ו בביטוי לא נכונה על אותו קדוש עליון, אז אני בטוח שאני מסכן בזה את חיי ומאבד את שני העולמות. כמובן שאחרי שמיעת דברים כאלה עזב כבר אבא את חותנו לנפשו ולא הפציר בו יותר לספר בגדון.

בניו הקדושים של האדמו"ר רבי מרדכי יוסף מטומאשוב מנמקים את הפרישה באופן הפשוט, כיון שהגיע עתו להתגלות ולהשקות עדרים ממעינו לא היה יכול להשאר יותר בקוצק.

וכן כותב נכדו גאון הדורות האדמו"ר רגח"ה מראדזין וצוק"ל: ואחר הסתלקות רבו הקדוש מפשיסחה י"ב אלול תקפ"ז, היה נחבא אל הכלים שלש עשרה שנה שלא הגיע עדיין העת ללמד תורה ברבים בפרהסיא, ולימד תורה בצנעה ואת צנועים חכמה, עד עת בא דבר ה' והגיע הזמן ורוח ה' החל לפעמו בשנת שש מאות שנה לאלף הששי. הוא העת אשר עליה רמז רבי שמעון בן יוחאי בזה"ק (וירא קט"ז): וכן ייתי אלף שתיתאה דאיהו רזא דוא"ו וכו'. ושם (ק"י): ובשית מאה שנין לשתיתאה יתפתחון תרעי דחכמתא לעילא ומבעי דחכמתא לתתא וכו' וכדין יתחזו קשתא בגווגי נהירין וכו'.

ואז בעזבו את קוצק כבר לא חזר לטומאשוב. בדרך התעכב ושבת בעיר ווענגרוב ונתקבל שם לרב אב"ד ונתנו לו כתב רבנות, אבל לא רצה לקבל עליו משרת רבנות וקבע דירתו באיזיבצא, ועל שם עיירה זו נשאר בתולדות החסידות שמו: "הרבי מאיזיבצה".

ועל בואו לאיזיבצה מספר נכדו הגאון החסיד הרב ירוחם ליינער ז"ל: ואז התחיל לנהוג נשיאות ברמים, ונהרו אליו חסידים רבים מבקשי ה', גדולי וקדושי ישראל ודורשי ה' ותורתה, והוא היה הראשון אשר פתח את השער והחל ליסד ולקבוע ביסודי קבלה האמיתית וללמד איך כל דברי התורה הנראים על הלבוש גבוהים ורמים ונפלאים מגבול תפיסת האדם שייכים לכל נפש ונפש. וקבע מסמרות נטועים העושים פרי למעלה ושורש למטה. מנהגו היה לומר בכל לילה שיעור גמרא בבית מדרשו, ומעט מועיר נרשם בספרו הקדוש "מי השלוח" בשם לקוטי הש"ס. ואת שיעורו הקבוע היה משמיע בחצות הלילה.

וגם על דרך לימודו כדאי להביא את עדות נכדו הגדול האדמו"ר מראדזין: והוא החל לגלות טעמי תורה ולהפיץ מעיינותיו הקדושים והטהורים המיוסדים על האמת והאמונה, ולימד דעת לתלמידיו המקשיבים לקולו, והסיר מהם כל מבוכות, והתיר להם כל הספיקות הצריכים ביאור. לבאר דברי חכמינו ז"ל האמורים במעטפות ולבושים. המסתירים אותם. ולימד דעת שיבינו בדברי רבי שמעון בן יוחאי ובדברי האר"י ז"ל, כפי שמבינים פשוטי עם דברי הלכה. ולו היו נכתבים דברי תורתו בחייו לא ספקו עורות אילי נביות וקצר לכתוב כולם.

הערצתו אצל גדולי תלמידיו לא ידעה גבול, ומספרים שתלמידו הגאון הקדוש רבי צדוק הכהן המפורסם מלובלין זללה"ה היה אומר עליו שאם הוא היה חי בימי הנביאים היה נביא, ובימי התנאים היה תנא, ובימי האמוראים היה אמורא. והעיד עליו תלמידו הכהן הגדול, שלא שח שיחה בטלה. וכן אמר שמי שהיה באיביצה ראה רוח הקודש. וסיפר הרבה דברים מה שראה בעיניו. והיה אומר הכהן תמיד: הרבי היה כולו תורה, כולו הלכה, כולו קדושה, וכולו מידות עילאיות. ככה הגדירו תלמידו הגדול האדמו"ר רבי צדוק הכהן מלובלין.

האדמו"ר הגה"ק מרן רבי מרדכי יוסף מאיביצה נפטר בשבוע של פרשת ויגש ביום השביעי לחודש טבת שנת תרי"ד, ומנוחתו כבוד בעיר איביצה. היו מספרים בין חסידי ראדזין, שהרבי מאיביצה היה רגיל לומר כי ראשי תיבות של מילת "ויגש" הן: וויינט 'יודאלאך געוואלט 'שרייט ("תבכו יהודים צעקו געוואלט"). כעבור ארבעים שנה נפטר באותו שבוע פרשת ויגש ביום הרביעי לחודש טבת נכדו הגאון האדיר הצדיק האדמו"ר רבי גרשון חנוך העניך ליינער מראדזין זצ"ל, ואז נזכרו זקני חסידי ראדזין-איביצה באימרה זו של סבו הגדול והבינו כי כוונת הסבא היתה גם לפטירת הנכד באותה פרשה. והמעניך: שתלמידו הגדול הגאון הצדיק רבי צדוק מלובלין זצ"ל מזכיר בספרו "פרי צדיק" (פרשת ויגש): שמעתי ממורי הקדוש כי ויגש מורה על בכיה וצעקה, וחושבני כי מי שלא ידע על אמרתו האמורה של הרבי מאיביצה בטח לא הבין את פירוש המילים איך מורה המלה ויגש על בכיה וצעקה.

זכיתי עוד להכיר חסיד אחד שזכה להסתופף מספר שנים אצל האדמו"ר מאיביצה, שמו היה ר' מתתיהו דורן. הוא עוד השתתף בהלויתו של נינו האדמו"ר הגה"ק רבי מרדכי יוסף אליעזר מראדזין שנפטר ביום כ"ו שבט תרפ"ט (1929). והגני זוכר עוד איך שעמד ליד ארונו של הרבי וצעק ובכה רבי הקדוש הייתי בטוח שאזכה שאתה תלווה אותי למנוחת עולמים ולבסוף אני צריך לצערי ולאסוני ללוות אותך. גם הוא נפטר באותו חורף בפורים בגיל תשעים ותשע. הארכת במאמרי זה לכתוב על אישיותו של הרבי הקדוש והגדול הגאון הצדיק מרן רבנו מרדכי יוסף מטומאשוב-איביצה, המשמרת הראשונה וראש השולשלתא של איביצה-ראדזין, מפני שהמאמר מוקדש לספר הזכרון של העיר טומאשוב, שמה גדל והתגדל ובעיר זו ורח אורו ומשמה יצא בקרב עדתו הגדולה לאיביצה, תחנתו השניה והאחרונה בחייו עלי אדמות.

משמרת שניה

בשנת תקע"ח נולד בטומאשוב רבי יעקב, במלאות ח"י שנה לאביו הגה"ק האדמו"ר רבי מרדכי יוסף. הוא היה בנו בכורו ואח"כ ממלא מקומו. וחסידים אמרו עליו, שקויים בו במלואו: ואין צדיק נפטר מן העולם עד שמניח צדיק כיוצא בו. ושמש צדקותו וגדלותו בתורה, ביראה ובחסידות זרחה עוד לפני הסתלקות אביו הקדוש, בבחינת "זרחה השמש ובא השמש".

מאז עמדו על דעתו התבלט במדותיו התרומיות, במזגו הטוב, ביחסו הלבבי לכל אדם, צנוע ונחבא אל הכלים. כל ימי חייו עמל לא להתבלט ולא להכאיב לאיש. אהב את הסדר ואת השקט וברח מרעש ומכל המולה.

עם כל השקט וההצנע לכת שלו, בקע אור תורתו וצדקותו. הוא היה גאון גדול ואדיר לא רק בתורת הקבלה, הרז והחץ, וינק לתוכו מלוא חופניים תורה וקדושה מאביו הגאון הקדוש והצדיק הנפלא, אלא גם בתורת הנגלה נחשב לאחד מגאוני הדור. ובנו הנשר הגדול האדמו"ר רגח"ה מראזין מביא ממנו הרבה חידושים בספרו "סדרי טהרות", ובראש הספר נדפס ממנו תשובה שהשיב להגאון רבי יוסף שאול נטנזון ז"ל, אבד"ק לבוב.

וכן הוא כותב עליו בהקדמה לספרו "בית יעקב" על בראשית: "הוא היה גבר חכם בעוז, חד השכל בעומק הלכה, ובקי בש"ס בבלי וירושלמי, ומדרש וספרא וספרי, וכתבי האר"י ז"ל היו פתוחים לפניו, ופירש אותם בפירוש מספיק וברור עד שפתחם לפני כל באי שעריהם ללמוד. והבנת שכלו בהלכה היה בעומק נפלא, וישרות עצום, ובכל הלכה גילה עומק ההלכה וצורתא דשמעתתא על ברור. ואוכל להעיד באמונה כי בכל מקום אשר לא נמצא פירוש מספיק לבירור צורתא דשמעתתא, ובשאלו אותו לא גמגם בלשונו אף רגע, ורק תיכף ומיד הראה מקומו בש"ס בבלי או ירושלמי, ובספרא וספרי, ולא ראיתי שכל ישר כמוהו להבין בעומק צורתא דשמעתתא כמוהו, והרבה ענינים הגם בכתובים אצלנו על כמה ענינים וסוגיות. אך לא נכתב אף אחד מן אלף מחידושי, והרבה ענינים נכללים בחידושינו. ונעשה כמעין המתגבר, ובכל יום הוסיף חכמה ודעת הן בנגלה הן בנסתר, כאשר כל רואיו ידעו וראו. ובדבר תורה על דרך האמת הרחיב ביאור רחב ופירוש מספיק לבאר כל סתום ולפתוח כל עומק, ונעשה דרך כבושה לפני כל דורש תורה על דרך האמת".

אלה שחיו בזמנו ותיארו את אישיותו כותבים: הוא היה כמעין נובע. מאז החל לגהל את עדתו ולהעניק מתורתו לעדת החסידים הגדולה הדהים קרובים ורחוקים בשפע הרב שגבר והלך. לעולם לא חזר על דבריו. תמיד פיתח אפקים חדשים. בתקופה הראשונה לכהונתו הרבה להשמיע מתורתו לאברכים שבאו אליו. השמיע מדבריו בפני כל חסיד צעיר שגכנס לחדרו, וכאלה הרבו לבוא. הרבו להכנס לאדמו"ר בשעות הקבועות לכך כדי ללמוד ולדעת תורה וחסידות. עד כי היה ונדמה שזרם אדיר, שעלה על גדותיו, שהיה נעול, סגור ומסוגר פתח שערי לרווחה. המים הזכים פרצו החוצה בעוז.

ומספר נכדו הגה"ח הרב ירוחם ליינער: היה לומד שיעור גמרא בכל לילה עם בניו הקדושים ואמר דברי תורה בנגלה ובנסתר.

בערך כשלוש עשרה שנה נהג נשיאותו אתרי הסתלקות אביו באיזביצה, ואחר כך העתיק דירתו לראזין. וגם שמה נהג נשיאותו ג"כ כשלוש עשרה שנה עד שנפטר בחמשה באב תרל"ח, בהיותו לרגלי מחלתו בעיר הקייט דרוזגניק והובא לקבורה בעיירה רוטיצה מפני שבדרוזגניק לא היה בית קברות. בימים ההם.

זכיתי להכיר עוד מספר חסידים מחסידי האדמו"ר הגה"ק מורנו ורבנו יעקב מאיזביצה-ראדזין, כשהם היו כבר ישישים אבל מלאי טעם, זקנים בעלי תבונה עמוקה, וכשחזרו על אמרותיו של הרבי הגדול היו הדברים מלא חן וטעם, ולא פעם התיפחו בבכי כשתיארו את אישיותו וגדלותו ותפארתו של הרבי כאילו רק אתמול הוא נלקח מהם, למרות שעברו כבר אז למעלה מחמישים שנה מהסתלקותו, והיו מספרים על גדלותו ומתנותיו, ומעל לכל על פשטותו ואיך שהלך בשלום ובמישור עם כולם למרות גדלותו בכל חלקי התורה. כפי שהזכרנו הוא מצא שפה משותפת עם כולם, לכל אחד דיבר עם השפה המובנת לו. והנני זוכר איך שחסידים תיארו את שולחניו, כשהיו שותים אליו לחיים היה עונה לכל אחד ואחד: "לחיים טובים ולשלום טרינק געזונטערהייט".

היו רגילים לומר חסידי איזביצה-ראדזין על ימי נשיאותו של האדמו"ר השני לשולשלת איזביצה-ראדזין שהם הצטיינו בשפע הטוב שבהם בכל הענינים ובכל המובנים. ידעו אז חסידיו שפע רב בחסידות, ברוחניות, בלימוד תורה וידעו גם שפע רב בגשמיות, במסחריהם ובעבודתם. היו אלה ימי שלווה רגועים, שהצטיינו בשאיפה למתינות ולהיאפקות.

משמרת שלישית

כמשמרת שלישית מאותו שולשלתא דדהבא הופקד למלא מקום אביו הגה"ק האדמו"ר בעל ה"בית יעקב" בן בכורו הגאון האדיר שהדהים בגדלותו את כל בני דורו וכוונה על ידי רבים וגדולים כנשר הגדול, ונחשב לא רק כגאון דורו אלא כגאון דורות, כי נשמה קדושה וגדולה כזו יורדת לעולמנו אחת להרבה דורות. הגאון הצדיק הנשגב מרן רבנו רבי גרשון חנוך העניך נולד לאביו הגה"ק מרן רבינו יעקב מאיזביצה וראדזין ביום כ"א בסיון בשנת תקצ"ט, בעיירה טישיביץ, סמוך לטומאשוב. בעודו תינוק בעריסה עבר אביו רבי יעקב יחד עם אביו ראש השולשלתא מרן רבינו מרדכי יוסף מטומאשוב לאיזביצה, שם פתח אז את בית מדרשו. בעיירה איזביצה חונך וגדל ובשעריה צמח נשר רב תהילות שהפך לאחד הכוכבים המסעירים והמזהירים בעולם התורה בדורות האחרונים.

וגם לגביו כדאי לצטט איך שמתאר אותו בן אחיו הגאון החסיד הרב ירוחם לייטער ז"ל: "הוא היה גאון בנגלה, לבו כפתחו של אולם ועומק שכלו היה מבעית. ומרא דכולא תלמודא בבלי וירושלמי, מכילתא, ספרא וספרי, ומדרשים, וזהר הקדוש. הוא היה סיני ועוקר הרים גם יחד, ומקובל עצום ונורא. יחיד בדורו. איש שנמצא בו כל החמודות והמדות הטובות, ובתכלית הקדושה הענוה והחסידות. איש אשכולות וחכם בכל החכמות, וצח הלשון וספרא רבא דישראל, ובעל רוח הקודש. כמו שספרו אנשי אמנה נפלאות ומופתים שראו בעיניהם".

הסופר יהודה לייב לוין מספר עליו ממקורות מוסמכים: "עילוי מובהק

משחר ילדותו, שהתבלט כבר כילד בן 5, שנון ופיקח. אימרותיו הפכו לנחלת הכלל ויחד עם זה מתבלט בלימודו ובידיעותיו, כילד קטן כבר לא מצא את מקומו ב"חדר", וטוב מלמדי הילדים לא התאימו לרמתו שהפליאה רבים. ובטרם הגיע לגיל המצות כבר הקשיב בקביעות לשיעוריו של סבו האדמו"ר הגדול והקדוש וירד לעומקן של סוגיות קשות ביותר. נחון היה בזכרון פנומנאלי ממש, כאילו מצלמה אוטומאטית לו במוחו. את הדברים שראה פעם שוב לא שכח לעולם. יחד עם זה התבלט בתפיסתו המהירה והמעמיקה, הבין כל שואל אם רק פתח השואל בדבריו. רמז קל הספיק לו לעמוד על דברים מסובכים ומעמיקים. אולם למרות כשרונותיו הגאונים עמל על לימודו במסירות נפש. ביגע, שאף תמיד להתעמק יותר, כאילו גמר אומר לבלוע את התורה כולה. מי שראה אותו שקוע בלימודו, יכול היה להתרשם כאילו לא נחן ילד זה בשום סגולות והוא עומל להבין בקושי דבר מה, שהוא למעלה מכוח השגתו.

בסבו, האדמו"ר הגה"ק רבי מרדכי יוסף מטומאשוב-איזביצה, ראה את רבו המובהק. ממנו למד הכל, נגלה ונסתר, תורה וחסידות. וחיבה יתירה גודעה מהאדמו"ר לנכדו העילוי. הוא ראה בו אדם שלם, אם כי בן אדם שלם, אם כי בן ט"ו היה עת הסתלק סבו הגדול והקדוש.

כערכת והערצת הסב לנכד כן היה הערצת והערכת הנכד להסבא, ובכל רמז הנהגה ורמז דק מסבו ראה תורה שלימה וקו מנחה לכל ימי חייו. גם זה שעמל כה רב להשלים את מצות ציצית ולחדש את הטלת כנף פתיל תכלת בציציות, שנפסק הרבה דורות מקושי הגלות, עשה מפני שהבין מזה שהסבא הקפיד אשר מכל בניו הגדולים יטיל דוקא הוא הנכד הצעיר תמיד ציציות בטליותיו הגדולים והקטנים.

בהיותו בן י"ג שנה היה בו כבר טעם זקנים, וסבו הגדול מסר לו הרבה מרזי תורה. את זה אנו רואים מדבריו שמביא בספרו "עין התכלת": וזוה הענין קבלתי מיסוד הורי מורי ורבותי, וביחוד מה שקבלתי מאדוני אבי זקני מו"ר הרה"ג הקדוש זללה"ה ביום שנתחנכתי למצות תפילין ומסר לי יסוד כוונתם, וזוה אותי לברך על של ראש וכו'. ומביא שם מאמר עמוק בקבלה שמסר לו אז. את גאונותו גם בתורת הנגלה שהוא למעלה מתפיסת בן דורנו אפשר להשיג במדת מה מראשית חיבורו, הוא ספרו הגדול "סדרי טהרות". זהו עבודה תורנית רבת ממדים על כל סדר טהרות. אחד מששה סדרי משנה, ורבותינו חכמי התלמוד לא השאירו לנו גמרות מתלמוד בבלי על אותו סדר כמו שהשאירו לנו על יתר סדרי המשנה. לעומת זה נמצאים מפוררים בכל התלמודים משנות מטהרות, ומה שחז"ל אמרו ופירשו אותם בהם יסודות מוצקים בהלכות טומאה וטהרה. והוא ליקט אותם לגמרות שלימות, הציב המשנה והגמרא לאותה משנה יחד העיטר אותם בשני פירושים, פירוש הארוך ופירוש הקצר בשני צדדי העמוד מימין ומשמאל. כרש"י ותוספות בכל מסכתות הש"ס. הספר הזה הוא גמרא חדשה על סדר טהרות והוא ילקוט מש"ס בבלי, ירושלמי, מכילתא, ספרא וספרי, ותוספותות, ומדרשים, וברייתות, וזוהר הקדוש. הפירושים שלו הארוך

באים לברר וללבן את ההלכה, והקצר בביאור מספיק לפרש ההלכות המובאות אחרי הביאור, העולה מן הפלפול בפירוש הארוך.

את החלק הראשון מספר כביר זה הוציא לאור בהיותו ס"ה כבן שלושים והוא כותב שעבד על חיבור ענקי זה למעלה מעשר שנים תמימות, כי המסכת הראשונה מסכת כלים שהוא הוציא היא מסכת בת רנ"ד דפים בפורמט גדול של ש"ס וילנא. מזה אנו למדים לדעת כי כשניגש למלאכה אדירה זו הוא עוד היה לפני עשרים שנה, ובהכינו את החלק הראשון לדפוס ניכנס אל הקודש פנימה למורו ורבו אביו הגה"ק מרן רבנו יעקב זצ"ל וביקש הסכמתו, וציוה עליו לקבל לכה"פ הסכמות מעשרה גדולים. וכמצות אביו הגה"ק פנה לגאוני הדור וביקש הסכמתם, והם מרימים על גס עבודתו זו ומתפללים מעוצמת גאונותו, וכדאי לצטט כאן מספר מילים ממה שכותבים אחדים מהם: כותב הגאון הגדול המפורסם רבי יוסף שאול גאטנזאהן ז"ל בעל "שואל ומשיב" אב"ד לבוב בהסכמתו, שזהו כמו ספר היד החזקה להרמב"ם, אני קורא עליו מש"כ הראב"ד ז"ל פ"י מההלכות כלאים ומשבח את רבינו הרמב"ם ז"ל כי מלאכה גדולה עשה באסיפתו דברי הגמרות והתוספות ואם כן היה בימי הראב"ד למלאכה גדולה אף כי אנן יתמי דיתמי. מה נכבד העבודה הזאת ובפרט סדר טהרות אשר גם ירושלמי לא נמצא עליו.

בדומה לסבו ראש השולשלתא, הוא היה איש אמת ולא נשא פנים לשום אדם בנוגע לכבוד שמים ולא חת מפני כל.

עבודה של שנים ויגע רב ועמל לאין שיעור השקיע בחידוש מצות התכלת בציצית כפי שכתוב בתורה "הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית". כנף זה שצבוע בצבע דם דג שנקרא חלזון, נפסק במסיבות הזמן והגלות, ומוחו הגאוני של הרבי רבי גרשון העניך מראדזין לא נח כאילו מן השמים הודיעו לו שמקום הניחו לו אבותיו וכל הגאונים של הדורות שלפניו. אהרי שבירר בכל חלקי התורה שהיו פתוחים לפניו ולא מצא באף מקום שמצוה זו תלויה בבית ובארץ ומתבטלת כמצוות רבות אחרות עם חורבן הבית וגלות ישראל מארצו, הוא בירר את כל סימני החלזון ויצא לארצות תבל ליד נמלים שונים לחפשו, לצודו בעודו חי ולהביאו לביתו בראדזין. עד שמוצא אותו באי קטן שליד וויניציה באיטליה, לוכדו ומביאו לביתו, ביום ראשון לחנוכה תרמ"ט. ואחרי שעולה בידו לאחר מספר נסיונות לצבוע את היורה הראשונה בעזרת סממנים מחוסרי צבע שעירבב עם דם החלזון, והפיק את הצבע הדרוש, לבש תכלת, ובעקבותיו מיהרו ללבוש תכלת בציצית כעשרת אלפים חסידי ראדזין.

אז הוא יצא לשכנע את גדולי ישראל שגם הם ילכו בעקבותיו וילבשו תכלת, וחיבר שלושה ספרים לבסס ולברר את אמיתת דרכו בשטח זה. את הספר הראשון בעניני תכלת, "שפוני טמוני חול", כתב וסיים ביום י"ב בחשון תרמ"ז, בו הוא מבאר את מקום מציאת החלזון, את סימני החלזון ומראה התכלת. בספר השני, "פתיל תכלת", מתאר את החלזון שמצא על כל סימניו וסדר תהלכותיו, ועמל הוא להוכיח כי זהו החלזון עליו דברו חז"ל. וכן הוא מבאר בספר זה

מראה התכלת. דיני צביעת התכלת, סגולותיה, כמה חוטי תכלת צריכים להיות בציצית, דין כריכת התכלת, החוליות והקשרים. וכן קונטרס שערי תשובה בענין התכלת.

ספרו השלישי בעניני תכלת, "עין תכלת", שהוציא כבר לאור אחרי הסתלקותו בנו זמ"מ האדמו"ר רבי מרדכי יוסף אליעזר זצ"ל. ספר זה מחולק לשלושה מדורים בו הוא חוזר ומבסס דבריו בענין תכלת ובו מ"ו סעיפים. במדור השני תשובות שונות בענין תכלת, ובמדור השלישי ביאור פנימיות ענין התכלת. בסוף ספר זה תשובה חריפה בהלכה זו, ובה הוא עושה את חשבונו עם כל אלה העומדים מרחוק. אינם סותרים דבריו ואינם מקבלים דעתו. וטוען שיוכיחו הם דבריהם והוא יקבל את דעתם ויודה בפומבי שטעה או שיקבלו הם את דעתו. עבודתו זו בחידוש התכלת עוררה סערה הלכתית והתוכח עם כל גאוני דורו שלא הסכימו לדעתו. הוא שלח את ספריו בהלכות תכלת לכל תפוצות ישראל, ומאד חרה לו על שדעתו לא נתקבלה על חכמי התורה. ובאחד ממכתביו הוא כותב: כי רבי מנחם עזריה מפאנו כבר קבע בזמנו שתכלת בגימטריא שנאת חנם לכן יתכן שמשום כך חלק קורח על תכלת כי היה לו שנאת חנם על משה ואהרן, ולכן גם התלוץ כדברי הגמרא על מעלת התכלת המכפרת על שנאת חנם. אהבתו את האמת גרמה לו סבל רב, תלאות ורדיפות משנאת חנם וממתקנאים. הוא גדל בכל, בקי עצום בכל תחכמות והמדע, ובצדקות וקדושה. ובכל זאת סבל ממחלוקת ורדיפות ככל גאוני וקדושי ישראל בכל הדורות אשר סבלו רדיפות. וכן הוא כותב בהקדמתו הגדולה לספר אביו, "בית יעקב" על בראשית: "הארכתי קצת בפרט הזה למען כבודו של אדוננו הרמב"ם ז"ל, והאמנם לא קרוב אלי הרמב"ם ז"ל יותר ממשיגיו ז"ל, כי כלם קדושים היו, ואף אם בן גילו אני בסבל תלאות ורדיפות משנאת חנם, והמבקש את הנרדפים ובקש אותו גם אותי יבקש ויחוש לחנני". השנאה אליו הגיעה לידי כך שהלשינו עליו עדות השקר לפני השלטונות בדברי שקר ועלילות שוא, והוצרך לעמוד לפני המשפט בחקירה ודרישה, בין המצרים בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, ובשנים עשר ימים חיבר אז ביאור ופירוש לספר הקדוש "ארחות חיים", והוא צואת התנא רבי אליעזר הגדול, הוא רבי אליעזר בן הורקנוס. וכן הוא מתחיל מאשר מנחת תודה בהתחלת הקדמתו לספר זה וכותב: "אודה את ה' ואברכה שמו אשר זכני לפרש את הספר הקדוש הזה. והנני מקריב בזה קרבן על תודה אקרבנו. כי חברתי הספר הזה והכינותיו בעניי בעת צר לי כי קמו בי מלשיני עדות שקר והלשינו עלי דברי שקר ועלילות שוא. ורבים קמו עלי מהרבה כתות ממתחסדים ומתפרצים ומשניהם גם יחד: לך ה' הגדולה והגבורה וגו' בריך רחמנא דיהב מלכות בארעא כעין מלכותא דרקיעא ויהב להו' שולטנא ורחמי דינא, כדאינא במסכת ברכות (נ"ה) וברוך ה' אשר חנני בעזרתו ונמסר עניני לחקירה ודרישה שהיתה בעיר ראדזין בשנת תרמ"ג שמונה חדשים. ועיקר החקירה מאתי היתה בין המצרים בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב. והצרכי אז כמעט בכל יום

לעמוד לפני המשפט איזה שעות, והייתי טרוד מללמוד שעורין התמידין כסדרן או חיבר את הספר ארחות חיים".

בין הידיעות הרבות והחכמות הגדולות שבהן התפרסם הדהים את העולם בידיעותיו הרחבות בחכמת הרפואה, והרבה חולים נתרפאו על ידו. תרופותיו הוכרו על ידי כל גדולי הרופאים והרבה מהם הוכרו כמועילות לאותן מחלות שנים רבות אחרי שהרבי מראדזין הצליח לרפאות בהם חולים. תשובותיו המוחכמות והקולעות היו לשיתות בפי הבריות. אם רק לרשום רק חלק ממה שזכינו לשמוע מפיותיהם של חסידים שעוד זכו להסתופף בצל קדשו אפשר להכין מזה ספר גדול.

ס"ה חי הרבי הגדול והקדוש הצדיק הנשגב והגאון האדיר הזה, החוליה השלישית של אותו שושלת הזהב — תמישים ושתים שנה, וקשה להבין ולהשיג איך הספיק בשנים כה מעטות לפעול ולכתוב כה הרבה, כי הוא כתב ספרים רבים בכל מקצועות התורה, ואלה שביקרו בראדזין זכו לראות את החדר הגדול מלא כתבי יד מהריצפה עד התקרה בכל ארבע קירות החדר. וכן כותב בן אחיו הגאון החסיד רבי ירוחם ז"ל: "ימי חייו היו קצרים, אך חמשים ושתים שנה כשנות שמואל הרמתי, אבל בשנותיו הקצרות למד ולימד והרביץ תורה בקדושה וטהרה ופעל ועשה וחיבר ספרים הרבה בנגלה ובנסתר, ובצדק יאמר עליו המאמר שאמרו חז"ל עה"פ מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה. יגע רבי בן בעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד למאה שנה (ירושלמי ברכות פ"ב ה"ה), ונפטר בשם טוב ביום ד' טבת בשנת תרנ"א בעיר ראדזין.

המשמרת הרביעית

עם פטירתו המדהימה בגיל כה צעיר של הרבי הגדול אביר הרועים אדמו"ר מרן רבנו גרשון חנוך העניך זצ"ל, הושב על כסאו בנו יחידו וממלא מקומו מרן רבנו אדמו"ר הגה"ק הרב רבי מרדכי יוסף אליעזר והוא היה אז רק כבן כ"ה שנה, והיות שהוא היה נחבא אל הכלים הצנע לכת סגור בתוך עצמו היו מעטים שהכירו את גדלותו בתורה, בחכמה, ביראה ובחסידות. וכשנקרא לעמוד בראש שבט מפואר העדה הקדושה עדת חסידי ראדזין הוא שינס את מתניו לשמור על השושלת ועל העדה הקדושה שלא תתפור ובמשך זמן קצר להנהגתו נוכחו כולם לדעת כי אין הוא נופל בגדלותו מאבותיו הקדושים. אמנם דרכי ההנהגה שלו היו שונים מדרכי אביו הגדול ענק וגאון הדורות וראו שזה כבר מסורת שכזו אצל אדמו"רי איזביצה וראדזין שאין חיכוי למעשה קודמו אלא כל אחד מתחיל מחדש כאילו היום ניתנה מסיני, וכן זה נמשך: האדמו"ר וראש השושלת מרן רבינו מרדכי יוסף מאיזביצה נהג את נשיאותו בסערה כשהוא מותקף מהרבה גדולי דורו שלא הסכימו להנהגה בחריפות שכזו; בנו זמ"מ האדמו"ר רבי יעקב נהג במתינות, בשלום ובמישור עם כל

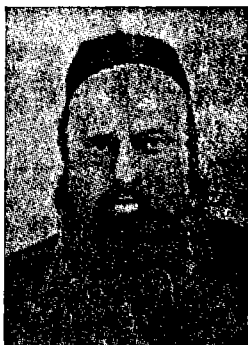
בנו ומ"מ השלישי בשולשלת האדמו"ר מרן רבי גרשון חנוך העניך הלך לא בדרכי אביו אלא בדרכי סבו, וגם הוא נהג את נשיאותו בסערה ותרבה מגדולי דורו חלקו עליו, וכששאלו אותו למה אין הוא נוהג כאביו הרבי רבי יעקב שהלך כאמור במישור ובשלום, ענה: אני נוהג בדיוק כאבי אבא לא נהג כאביו וגם אני אינו נוהג כאבי אלא כסבא. ובנו האדמו"ר רבי מרדכי יוסף אליעזר מראדזין, הרביעי לגשיאי בית איזביצה וממשיך דרכה, גם נהג כאביו והיה דומה בהנהגתו לסבו הגדול, האדמו"ר רבי יעקב מאזביצה ולא לאביו הגדול האדמו"ר רבי גרשון חנוך העניך מראדזין.

את הרבי הגה"ק רבי מרדכי יוסף אליעזר זכתי כבר להכיר גם אנכי וכשהוא נפטר בכ"ו שבט תרפ"ט הייתי כבר בן 17 ולמדתי אז בישיבה בורשה, והרבי היה גר אז בוורשה והייתי מבאי ביתו מדי שבת בשבתו, וגם הרבה פעמים בימות החול להתחמם ולהתבשם בקרבתו של בנו יחידו הקדוש רבי שמואל שלמה (אשר עליו נכתוב בסוף מאמרנו), ואצטט לפני קוראי הספר טומאשוב חלק ממאמר שפירסמתי לזכרו של הרבי רבי מרדכי יוסף אליעזר זצ"ל בעתון "שערים" ביום כ"ו שבט תשי"ט, ומביא אותו ר' ש. ז. שרגאי בספר הבעש"ט בעריכת הרב י. ל. הכהן מימון ז"ל, ויצא בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ך: כולם ראו בו את האיש המורם מעם. במעשיו הכבירים למען היהדות בכללה, אלפים ורובבות, מכל שכבות היהדות הפולנית ומחז"ל, היו משכימים לפתחו של הרבי הגדול מראדזין, בכדי לשאול בעצתו המחוכמת בכל עניני הכלל והפרט. הוא הוכר כאישיות מרכזית ובלוטת ביהדות, וכאחד המנהיגים הדגולים של האומה הישראלית בדור הקודם.

לרבנו מרדכי יוסף אליעזר מראדזין, היו עדיין קשרים עם גאוני וצדיקי הדור הקודם, שהיה כל כך עשיר בגדולי ישראל מפורסמים. גם גדולי החסידות שהיו גם גאונים אדירים בתורת הנגלה, גם הגאונים הליטאים וגדולי היהדות שברוסיה הצארית, כשהייתה עדיין פתוחה ליהדות העולמית, וקהילותיה הקדושות פרתו ושגשגו. גם אז נחשב כבר הרבי מראדזין כאישיות בולטת ביהדות, ומכל תפוצות ישראל הריצו אליו שאלות בענינים הלכתיים ובענינים ציבוריים. ותשובותיו מלאי התכמה והתבונה, קבעו את עניני הציבור במאות אלפי קהילות. וכשהיו וויכוחים בין גדולים בעניני איסור והיתר, או בתוך קהילות בעניני סדר, היו כל הצדדים פונים להכרעתו של הרבי מראדזין. וכולם קיבלו עליהם מראש את הכרעתו ללא כל סייגים. ובמכתב קצר, בתשובה קולעת, היה משכך מחלוקות של שנים ומשיב את השלום על כנו.

וכשהיה צורך להופיע בחצרות מלכים ושרים, להשתדל לביטול גזירות רעות, שזממו צוררי ישראל ברוסיה הגדולה וביתר הארצות, היה הרבי מראדזין הנבחר והמבוקש לשליחות זו. ובחן דבריו ובהדרגה, פניה, היה מצליח לא פעם להעביר את רוע הגזירה.

פעם הופיע במשלחת גדולי ישראל לפני הצאר בעצמו ומספר פעמים לפני ראש ממשלתו סטוליפין, וגם אח"כ בפולין העצמאית. אצל כל הממשלות הפולניות.

האדמו"ר רבי מרדכי יוסף אלעזר זצ"ל
בעל „תפארת יוסף” מראדזין

שלא חסרו בהן אנטישמיים מובהקים, חדורי שנאת ישראל, היה הרבי מראדזין מצליח בהופעותיו ובהשתדלויותיו לפעול לטובת בית ישראל שבגלות פולין. פגישות ושיחות ממושכות בענייני אורחי פולין היהודיים, היה לרבי מראדזין עם מחדש עצמאות פולין וראש המדינה, המרשל יוזף פילסודצקי, שהביע לפני פמליתו את התפלאותו על חכמתו הגדולה והבנתו הרחבה בעניינים מדיניים של הרבי ליינער מראדזין. נוסף לגדולתו בכל מכמני התורה וצדקותו הגדולה, היה בקי גדול בהרבה חכמות ושלט במספר שפות. נוסף לעסקנותו הכללי-ישראלית בהיקף עולמי וארצי, היה כמובן למאור עיניים לרבבות חסידיו, שידיהם לא זו מתוך ידו, ולא עשו שום דבר כקטן כגדול בלי הסכמת הרבי.

חסידו ראדזין ידועים היו כגדולים בתורה, תמימים וישרים ובעלי מחשבה. היו מתעמקים בדא"ח שזכו לשמוע מפי רבם. בהיותו עדיין משכן כבודו בראדזין, עיר מולדתו, היה מופיע בכל ערב שבת בבית מדרשו ללמוד עם האברכים שצבאו על פתחו, שיעור קבוע בש"ס עפ"י דרך החסידות. מי שזכה לשמוע פעם את דא"ח (דברי אלקים חיים) שיצאו מפי קדשו, היה מרגיש תענוג רוחני, והתעלות לעולם של קדושה.

נוסף להשפעתו הגדולה בחסידות, היה מפורסם כגדול בתורה, בקי ועמקן נפלא, בראשונים ובאחרונים, בנגלה ובנסתר. וכן נודע לתהילה במידות ונימוס. למרות פשטותו וענוותנותו ביחסו עם הבריות, התיחסו אליו בדרך-ארץ רבה ובהדרת כבוד. לא במעט השפיעה הדרת פניו, האהבה וההערצה אליו הלכו יד ביד.

יחד עם זאת יידע גם להיות תקיף בדעותיו ולא חת מפני איש, אפילו גדול שבגדולים. כשהדבר נגע לכבוד שמים, לעיקרי יהדות, היה מגיב בחריפות על כל סטיה שראה בה סכנה ליהדות ולמנהגי ישראל המקובלים. ובכל אספות של גדולי ישראל היו מקבלים את דעתו, שהיה מביעה בצורה שקולה אך בתקיפות. כדאי להזכיר בעייה שאקטואליותה לא פגה גם היום, והיא עמדה פעם לדיון בכינוס רבני פולין בוורשא; בעיית נתוחי מתים יהודיים. שלטונות האוניברסיטאות הודיעו לסטודנטים היהודיים לרפואה, שאם לא יספקו מתים יהודים, יורחקו מלימודם. זה עלול היה לגרום לכך שלא יהיו רופאים יהודיים. כשהרבי מראדזין הרגיש חולשה בעמדת הרבנים, מתוך אי-הערכה התמורה שבבעיה, יצא בתקיפות בלתי רגילה והכריז: „אם אתם רבני ישראל אינכם מוכנים לצאת במלחמה תקיפה נגד הפקרת גופי ישראל קדושים, עליכם להתפטר מלשמש רבנים בישראל“. כמובן שקריאתו פעלה וכל רבני פולין יצאו למלחמת קודש נגד ניתוחי מתים יהודיים בבתי חולים בפולין.

מקום מגוריו עד למלחמת העולם הראשונה היה ראדזין. בית מדרשו הגדול ודירתו המו תמיד חסידים ומוקירים מקרב גדולי ישראל ואנשי ציבור. הרבי היה יוצא לעתים קרובות לוורשא ולכל מרכזי היהדות, כל אימת שהיה צורך בכך. אבל כשפרצה מלחמת העולם הראשונה והדרכים שובשו, נענה להפצרותיהם של גדולי ישראל וחסידיו, שרצו שיהיה להם, בתקופה כה קשה וכה סוערת, גישה נוחה לאישיותו הגדולה, והוא קבע את דירתו בעיר הבירה ובגדולה שבקהלות ישראל — וורשא. כאן ישב עד ליום הסתלקותו, בהיותו בן ס"ג שנים.

ההסתלקות היתה באור ליום רביעי בשבת כ"ו לחודש שבט תרפ"ט. גלי האיתור הביאו מיד את הידיעה המרה לכל רחבי המדינה, ובכל מקום ששמע האסון הגיע, התוועדו לעלות לוורשא, לחלק לרבי הגדול את הכבוד וללוותו למנוחת עולמים. לרגל שיבוש הדרכים מחמת השלגים הכבדים והכפור, חששו רבים שלא יספיקו להגיע לוורשא להלוויה, אם היא תתקיים מיד למחרת ביום הרביעי, והתחילו להריץ מברקים לוורשא, לרחם עליהם, לדחות את ההלוויה עד ליום חמישי בבוקר, כדי לאפשר להם להגיע וללוות את רבם האהוב והנערץ. אז התאספו בביתו גדולי התורה והרבנים שבוורשא ופסקו להליך את הנפטר הגדול לכבודו, בכדי למלא את בקשתם של רבבות חסידי ראדזין, ומוקירי הנפטר. במשך היום והלילה עברו לפני ארונו רבבות יהודים מכל החוגים. מכל הערים והעיירות הגיעו אנשים ללא הרף ברכבות מיוחדות, ושירות גדולות בכל מיני כלי רכב. וקולות נהי ובכי פרצו מפעם לפעם בהגיע קבוצה חדשה.

לפנות בוקר של יום חמישי, כ"ז שבט, ראשי הרבנים, זקני וגדולי החסידים, ואנשי ה"חברה קדישא" טבלו לפני שנגשו לטפל בגופו של הרבי. אחרי הטהרה והלבישה הונח הארון עם הנפטר הקדוש בבית מדרשו, על שולחנו המהור אשר בראשו ישב והשפיע דברי א-לקים חיים, קרוב לארבעים שנה. וכל

ספרי התורה הוצאו מארון הקודש וערכו אתם הקפות מסביב לשולחן והכריזו: קיים זה מה שכתוב בזה.

לכותב השורות ולעוד רבים היתה הלווייתו של הרבי הזדמנות יחידה בחייו לראות קיבוץ יהודי כה גדול ביחד עם כל גדולי וגאוני הדור במדינה הרבה רבבות יהודים התקבצו מעיר ומכפר. היה אז חורף קשה, אחד הקשים שפולין זכרה. בשעת ההלוויה היה כפור וקור מעל לארבעים מעלות מתחת לאפס. מסביב לארון שנישא על כתפי המונים, נראו הבל כמו עשן, זקני כולם היו לבנים מההבל שנקפץ. כל הדרך מרחוב טווארדא 10, מקום מגורו של הרבי, עד לבית הקברות שברחוב גענשא נישא הארון על כתפיים. בהגיע מסע ההלוויה לשערי בית הקברות נעצר והרב מנחם קאנאל מראשי רבני וורשא הכריז בשם הרבנים הגאונים והאדמו"רים כי בנו יחידו הגאון והצדיק הצעיר רבי שמואל שלמה הוכתר כממלא מקומו לנהוג את העדה הקדושה.

בשוב הקהל הגדול והקדוש מבית הקברות ישבו כולם על הארץ והתאבלו מרה על מאור עינם מורם ורבם האהוב. הראשון שבא לנחמם בראש עדת חסידים היה האדמו"ר הגה"ק הרב אברהם מרדכי אלתר מגור זצ"ל, בכניסתו לבית שאל: "היכן יושב הרבי מראדזין"? והיה בדברים אלה הכתרה מגדול אדמו"רי פולין להאדמו"ר הצעיר.

על ראשית הנהגתו של האדמו"ר הרבי ר' מרדכי יוסף אליעזר כותב ר' ש. ז. שרגאי, שגם הוא מתסידי ראדזין: כשנפטר ה"ארחות חיים" סברו רבים: הגה הקיץ הקיץ על חסידות איוביצה וראדזין, כי בנו ר' מרדכי יוסף אליעזר וצללה"ה היה נוח לבריות ולא בסופה וסערה דרכו. היה בו ממדותיו של ה"בית יעקב". ואולם טעה טעו. ה"תפארת יוסף" כסבו ה"בית יעקב", העמיק את משנתה של איוביצה-ראדזין ועמד בשער נגד כל המרימים יד על משנת החסידות של איוביצה וראדזין, בהוציא לאור את ספר "עין התכלת" וחסידות איוביצה-ראדזין. הוא הסביר את משנת קודמיו בע"פ ודבריו נאספו ונתפרסמו אחרי פטירתו בספרו "תפארת יוסף", שהוא המשך רצוף לתורת אבותיו.

בהקדמתו לספר אביו "עין התכלת" שהוציא אחרי הסתלקות אביו. בא לידי ביטוי יגונו הגדול, על האסון ועל כיבוי מאור עיניו. הוא כותב בין השאר: ולהיות כי שמענו, הוציא קול להתפאר ולומר שכעת אחרי שנטלק אבא מארי מאוה"ג וצללה"ה הכ"מ, ישיבו בפומבי לכל שואל נגד דעתו הקדושה בדבר התכלת, כי עת היותו אתנו יראו לפתוח פיהם נגדו, אבל כעת המה באחת ומי ישיבם. אכן הגם שאיני מאמין שמי שיש לו מוח בקדקדו יאמר דברים כאלו. אדרבה, בחייו היו יכולים להשיב עליו. אבל אחר הסתלקותו אין משיבין את האר"י. אבל בכל זאת הנני בזה להודיע, שכל מי שירצה להשיב ולשאל בדברי אבא מארי וצללה"ה, יבוא במכתב אלינו וישיג תשובה ברורה על נכון בעזה"ש"ת. כי הגם שאבא מארי מאוה"ג נסתלק מאתנו ועלה למעלה, רוח קדושת תורתו מופיע בבית מדרשו ונתן מהודו עלינו.

והיה נאמן להבטחתו זו. וכגאון עצום, כזקן ורגיל, עמד והשיב מלחמה של תורה שצרה. בחריפות ובבקיאות השיב לכל אלה שרצו לסתור את דברי אביו הגאון הקדוש. באותו פרק זמן הוציא לאור גם קונטרס אביו בשם: "דלתות שער העיר", בירור הלכה בענין הכשר הדלתות ואופני עשייתם לעיר. במפתח הענינים שהוא מציב בהתחלת הקונטרס הוא מראה חילו הגדול וכוחו בכל חדרי התורה.

מימין: הרב לנדוי מקאלביאל; השני: האדמו"ר ר' שמואל שלמה מראדנין, הי"ד

האדמו"ר רבי שמואל שלמה הי"ד בטומאשוב

האחרון שבשולשלת והסוף המר

רבי שמואל שלמה זצ"ל היה בשנת תרצ"ט בטומאשוב.

ארבעה בנות היו להאדמו"ר הרבי ר' מרדכי יוסף אליעזר זצלה"ה, והן: חוה שהיתה נשואה להרה"ח ר' יעקב גרוהמן בן לאחד מגדולי עשירי וחסידיו ראדזין בוורשא הרה"ח ר' מרדכי יוסף גרוהמן; טובה שהיתה נשואה להרה"ח ר' צבי גור אריה מקרומצ'וג מגדולי חסידי לויבאוויטש (בת להם בארץ ישראל — חיה אשת הרה"ח הרב נחום גולדשמידט); זעלדא שנשאה אחרי פטירת אביה הרבי להרה"צ ר' אברהם ישכר אנגלהרד שליט"א. הצעירה שבבנות הדס ובן יחיד הגאון הצדיק הקדוש הנשגב מרן רבינו הרב שמואל שלמה הי"ד.

הרבי ר' שמואל שלמה נולד בראדזין בשנת תרס"ט, ובעת פטירת אביו בחורף תרפ"ט הוא היה ס"ה כבן עשרים, ולמרות גילו הצעיר כבר התפרסם ולא רק בין חסידי ראדזין אלא בין מאות אלפי היהודים הדתיים בווארשא ידעו כבר על גדלותו של בנו הצעיר של הרבי מראדזין כבעל מוח חריף, גאון בתורה ובעל מידות תרומיות. שנון ומפה לאוזן ידעו לספר על מעשיו הגדולים בשטח עשית הצדקה והחסד למרות שהיה עושה את כל מה שעשה בהסתתר ובצנעה בצורה שובבנות כבחור צעיר שחשבו כאילו הוא נער שובב מוקף בכל טוב בבית אביו ועל ידי כך לכסות על מה שהוא עושה, נותן הרבה כאילו אין הוא יודע מה זה כסף, אבל מי שזכה להיות קרוב אליו ידע להבחין כי כל מה שהוא עושה הכל מחושב בדיוקנות להפליא.

זכה כותב השורות להיות קרוב מאוד לבית הרבי מראדזין ולהכיר היטב את בנו יחידו המופלא והמופלג, והיינו כמעט בגיל אחד בהבדל קטן של שנתיים שהוא היה יותר מבוגר. ולא כבן לחסיד נלהב של הרבי מראדזין שהיה קשור להרבי לביתו ובפרט לבנו בכל נימי לבו ונפשו והיה לוקח אותי כל פעם שהלך או שנסע לרבי, אלא כבן ישיבה שלמד באחת משיבות וורשא והזדמן לנו לראות מקרוב את מעשיו של בן הרבי עבור תלמידי ישיבות בוורשא שהיה לכל אחד מהם אח ורע. ידעו בחורי הישיבה בימים ההם מדויק ומחסור אכלו ימים אצל בעלי בתים וישנו בחנויות כדי לשמרם מגנבי לילה, ועל הימים ההם היה רגיל הרג"מ שפירא מלובלין זצ"ל לומר: „בואו ונחזיק טובה לרמאים", הודות לכך שישנם גנבים בורשה יש עוד לבחורי הישיבה מקום לישון ולולא הרמאים הגנבים לא היו יכולים לקיים ישיבות בוורשה. ואז בתנאים כאלה שימש, להרבה בחורי ישיבה ובתוכם גם כותב השורות, ביתו של הרבי מראדזין כבית חם מלא אהבה לבן תורה. בכל פעם שהיו באים לבית רם ונישא זה

היו נפגשים מצד בן הרבי שמואל שלמה'לע הצעיר באח אהוב המתענין בגורלם ודואג למחסירם. היה דואג להוציא מאמו הרבנית הצדקנית הרבה דמי כיס והיא בצדקותה ובהכירה היטב את מעלות וגדלות בנה (השייב כביכול) לא חסכה ממנו כל. והוא היה מתלק כספים בין תלמידי ישיבות שלא היה להם פרוטה לפירטה, וכשהיה רואה בחור ישיבה שמלבושיו אינם כל כך בכבוד או נעליו קרועים הוא כבר דאג להלבישו ולהנעילו.

את כל חינוכו הוא קיבל על ברכי אביו הגדול והקדוש, שמנילו הרך היה מחזיק בביתו טובי תלמידים, תלמידי חכמים מופלגים וגדולים בתורה ובחסידות. היה דואג לתת להם משכורת שיספק להם לפריסת ביתם ברווח, וראשם יהיה פניו אך ירק ללמד ולחנך את בנו יחידו. הספקתי עוד להכיר אחדים מרבותיו שלימדו תורה. רבו האחרון היה הרה"ח ר' דודיל טיבלום מריקא, ואחרי שתלמידו שלמה'לע התחתן הוא היה אחד מראשי הישיבה של הישיבה הגדולה תומכי תמימים דלויבאוויטש בווארשא. הוא היה גדול בתורה, חריף וממולח וגם צדיק נשגב, ובשנים האחרונות שלפני המלחמה הוכתר על ידי חסידי קוצק כאדמו"ר מקוצק במקום הרבי ר' יוס'לע הרב מקוצק, שמילא את מקום אהיו האדמו"ר רבי משה'לע מפילוב ושניהם נפטרו ללא בנים, והחסידים שמו את כתר האדמו"רות על ראשו של ר' דודיל ריקער, למרות שלא היה מצאצאי אדמו"רים. הרבה פעמים שמעתי מפיו של ר' דודיל (זכיתי גם ללמוד בשיעור שלו בישיבת תומכי תמימים בורשה) דברי הלל ושבת, ממש דברי הערצה, על תלמידו שלמה'לע בן הרבי, כי הוא תלמיד המצחיק את רבותיו בכל. ועל שביבנותו היה אומר חושבים אלה המסתכלים מן הצד, כי הנער שלמה הוא נער שייב כהרבה בני רביים ללא חשבון, אבל אני מעיד עלינו כי הכל אצלו מחושב ומכוון לשם שמים, למרות היותו עדיין כה צעיר הוא כבר בעל השגות נפלאות.

בהיותו בן ח"י שנים השיאו אותו לבתו של האדמו"ר המפורסם רבי יוסף קאלש מאמשינוב. הרבי מאמשינוב מצאצאי אדמו"רי ווארקא אמשינוב היה נמנה על גדולי האדמו"רים בפולין, וה' חנן אותו בעשר בנות ושלושה בנים ובא בקשרי החיתון עם כל גדולי האדמו"רים. ואחת מהן נשא לאשה בנו יחידו של הרבי הגדול והמפורסם האדמו"ר רמ"א מראדזין, הלא הוא הרבי האחרון הקדוש משולשלת הזתב של איזביצה וראדזין. והגני זוכר עיד היטב אותה תנונה מפוארת שהתקיימה בחודש מרחשון תרפ"ח; אלפים מחסידי ראדזין ואמשינוב נסעו לעיירה הקטנה אמשינוב, ואגו חבריו הטובים של החתן המתלל והמפלג הינו בין הנוסעים לחתונה, ונשארו באמשינוב לכל שבעת ימי המשתה. כמה פעמים בכל אחד משבעת הימים התקיימו סעודות מצוה ושבע ברכות לכבוד האורחים הרבים. הפנים החזושות כמעט מכל גדולי התורה והחסידות עברו באלו הימים את אמשינוב להשתתף בשמחתם של האדמו"רים, ובעיקר של הרבי מראדזין שהיה כאמור מגדולי האדמו"רים ומראשי העם. קיווה וציפה חתנו החדש של הרבי מאמשינוב ובנו של הרבי מראדזין

להיות מספר שנים סמוך על שולחן חותנו, באותה עיירה קטנה וצפופה אמשינוב, באותו בית ספוג תורה, יראה, חסידות, תמימות, ומעל לכל אהבת ישראל בנוסח ווארקא המפורסמת, ולהשתלם בשלימות הנפש ולעלות במדרגות ובמעלות הקדושה והטהרה — אבל לא ארכו ימי שלוותו אלה וכשנה ורבע אחרי חתונתו נלקחה ממנו עטרת ראשו ואביו הגדול נסתלק לעולמו, ועל שכמו הוטלה המעמסה הכבדה לנהוג את צאן מרעיתו, את העדה הקדושה והמפוארת, את עדת חסידי ראדזין.

מיד אחרי הסתלקות הרבי האדמו"ר רמ"א זצ"ל, דבקו בו כל חסידי ראדזין והכתירוהו לאדמו"ר. בזמן הראשון סירב הרבי הצעיר לכתר זה, והפנה את אלפי חסידי ראדזין לדודו זקנו הצדיק הישיש רבי מרדכי יוסף ליינער, שהיה מכונה רבי מאטי מלובלין מצעירי בניו של אבי זקנו בעל ה"בית יעקב", אבל רבי מאטי סירב בכל עוז להצעה והצטרף להמוני החסידים שדרשו בתוקף את הכתר לרבי שמואל שלמה הצעיר כהרבי מראדזין בקבעו שרק הוא ולא אחר ראוי והגון לכך.

וכשנענה סוף סוף אחרי כמה שנים של הפצרות לקבל עליו את עול הנשיאות הוא נהג כזקנו בעל ה"ארחות חיים" את נשיאותו ברמה וניגש לטהר את מחנהו ולבדוק את אורח חייהם ודרכי חינוך בניהם של אלפי חסידיו, ואצל מי שראה סטיה קלה מדרכי החסידות לא פיקפק להרחיקו מעדת חסידים אם אפילו הוא היה ת"ח ועשיר גדול ובעל בעמיו לא חנף אותו.

כחמש שנים אחרי הסתלקות אביו המשיך לגור בווארשא בדירת אביו, ובשנת תרצ"ד חזר לראדזין מקום מושב אבותיו. וכתב על זה מר ש. ז. שרגאי: "ישיבתו בוורשא היתה בכבודו של עולם — דירה מפורסמת בין כל תושבי הבירה, דירה מתכבדת מפופלריותו של אביו זצ"ל, שהגיע עליה את חותמו במשך עשרים שנה, וכל ילד בוורשא ידע להראות איה דירת הרבי מראדזין, ושם בוורשא ישב בקרב מאות מעריציו הדואגים לביתה, וממילא נמצא בקשר מתמיד אתם. דוברי דברו ושוחרי עדתי שוקדים על דלתותיו יום יום. הבית הומה תמיד מרוב מבקרים. יש קשר חזק, חי ואמץ בינו לבין תומכיו. ופתאום הוא מנתק בעצמו את הקשר החי הזה, וחוזר לעיירה קטנה ורחוקה, ואם יש עוד מי שהוא שזכר אותו — הרי רק בתור ילד קטן, ולא מעט הטרחה וטלטול הדרך שחסידיו יצטרכו להתגבר עליהם כדי לבקרו. והרי זה הוא רק בראשית דרכו. כשמעמדו לא נתבצר עדיין, אברך צעיר אפילו בלי מגבעת של אדמו"ר... בכובע של יהודי פשוט, ובכל זאת — זה כחו ואפיו, נקודת האמת, היא העיקר, השאר לא חשוב. לא איכפת, השאר חייב להסתגל, לעלות בקנה אחד. כמובן שקמה בהלה בין מקורביו ולחצו בדרכים שונות, להביאו לשינוי החלטתו, אבל ללא הצלחה, מה שהחליט — יבצע".

מעולם לא ראהו אדם נבוך או מגמגם. חיש מהר היה מתמצא בבעיות מסובכות ונקט מיד עמדה בהירה. לעתים תכופות — נגד הזרם. במקרים רבים ידע שהעמדה שבתר ודוגל בה, לא תוסיף לו כבוד, לא עונג ולא פופלריות.

ברם, כל הבחינות הללו לא תפשו מקום בלבו. האמת שקיננה בלבו ידה היתה על העליונה. תמיד, לא הועילו השתדלויות מקורביו, שרצו לרכך ולפשר והנה, ראה זה פלא, אחרי זמן מה נוכחו להעזת כמה צדק דווקא הוא.

עד כמה שכל חסידי אבותיו העריצוהו והוקירוהו כבר אחרי הסתלקות אביו הנה נזכר תמיד אותה תמונה מרהיבת עין ונפש שזכיתי להיות עד לה בעמדי מן הצד ומסתכל. היתה זו במוצש"ק פרשת שקלים משנת תרפ"ט. אותה שנה שנה מעוברת היתה ובערש"ק היה יום השלושים לפטירת אביו הרבי הגדול והקדוש, ולשבת זו קמו ועלו לורשה להשתטח על ציון הרבי, ויחד עם זה להכתיר הלכה למעשה את בנו יחידו כממלא מקומו. במשך כל יום השבת בכל הסעודות הפצירו בו גדולי וקני החסידים שישב בראש השולחן ויתחיל לנהוג בנשיאות, והוא בשלו שאין הוא ראוי למלא את מקום אביו ענק הרוח וגדול הדור. ובאחד השיחות הללו הוא סיפר בשם ה"חמדת שלמה" ראב"ד בורשה שסירב לעלות על כסא הרבנות בורשה אחרי פטירת הרב הקודם הגאון ר' בעריש מיזליש זצ"ל. לסיבת סירובו הוא ענה: מסופר בתורה כשמשח רבינו ע"ה בשש לשוב בזמן שהעם עשה את החשבון שהוא צריך לשוב עשו את העגל ושאל: אם אין הרבי הקודם ממנים רבי אחר במקומו ולא עושים עגל, וענה למלאות מקומו של רבי כמו משה רבינו מוכן לקבל עליו רק עגל ולא אדם עם מוח בקדקדו.

במוצש"ק הסתדרו אתו גדולי וקני העדה ביניהם כמה גאונים אדירים בכל מכמני התורה בכדי לכוף עליו רצון העדה שלא ישאר אותם כצאן אשר אין להם רועה, וכל שהתחילו לדבר אתו על כך הוא הסית אותם לדבר אחר ולהתחיל להשתעשע בדברי תורה ונכנס לפלפול עמוק וזריף וליישב קושיות עצומות. בתוך השיחה הפנה את פני קדשו להארי שבחבורה קדושה זו הגאון והחסיד הישיש רבי מיכאלי רש"ס מבריסק דליטא שהיה מפורסם לגאון עצום בכל חדרי התורה וצדיק נשגב (והרב מבריסק הגאון האדיר רבי חיים סוליביציק היה רגיל לומר אינני יודע אם אני ראוי לשמש כרב בעיר אשר לה בעל בית כהגאון רבי מיכאלי) ושאל אותו: רבי מיכאלי הלא ידוע לי ומכיר את כת"ר אשר נוסף לגדלותו בתורה ובמעשים הוא גם איש אמת וכל הגה היוצא מפיו הוא בתכלית האמת, האם גם כת"ר מצטרף להדברים שהשמיעו העומדים וקוראים אותי "רבי"? אז קם רבי מיכאלי מלוא קומתו והכריז: "איך שמע"כ יצליח כרבי את זה נזכה ונחיה בע"ה ואני סמוך ובטוח שזכות אבותי יסעייתו אותו בכך אבל מצהיר ומכריז כאן לפני קהל העדה קדושה זו כי לאור מה שידוע לי על גדלותו בתורה ולאור מה שהספקתי לשמוע מפיו במעמד זה אני מקבל עלי מרות כת"ר וכ"ק כתלמיד חכם שבדור ואני מכניע את ראשי מול הדר"ק לכל ימי חיי עלי אדמות".

כך דיבר גאון וצדיק ישיש שהיה כבר אז מעל לשבעים לאברך צעיר שהגיע כאמור רק לגיל עשרים. משחר ילדותו התבלט בו המנהיג לעתיד. בכל ישותו היה עצמאי (לפי

הגדרת ש"ב החסיד ר' יעקב ליינער), ישר דרך בלי משוא-פנים. ולא השפיעו עליו להטותו מדעתו, בו נצטברו הכוחות והכשרונות הכבירים של אבותיו וקניו. עיצבו את דמותו ואפיו. הוא התמודד לפעול לפי תכניות נועזות ביותר כדי להגשים את שיטתם ודרכי עבודתם.

באישיותו, בהתנהגותו ובכל הליכות חייו נתן לנו פירוש מעשי של חסידות איזניצא-ראדזין. האדמו"ר רבי שמואל שלמה שהיה כולו חמלה ורחמים על הבריות, שכאב ודאב בכל נימי נפשו את צער הזולת, שלא נח ולא שקט בכל צרה ומצוקה לאדם עד שמצא בזריזות נפלאה אפשרות של עזר וסעד, שמחל על כבודו וטלטל עצמו לעזור בגופו — נכנס לעובי הקורה ונרתם קודם כל בעצמו לעבודת העזרה, ולא היה דבר שיעמוד בפניו במקום שיש בו משום הקלת סבל הזולת. וזכה כותב שורות אלו להיות כמה וכמה פעמים שליח לדבר מצוה להעביר סכומי כסף גדולים לזקוקים להם וברוב המקרים לקח את הסכומים בהלוואה, ופעם אני זוכר היה זה ביום הושענא רבא אסף בידיו הקדושות את כל הכסף הרב שנצטבר על שולחנו מפדיונות מאת החסידים שבאו להסתופף בצל קדשו, בימים האחרונים של חג הסוכות, ומסר את כל הכסף לידי ופקד עלי להעביר את זה לתלמיד חכם חולה ששכב באוטבוצק. ופעם בא אלי שליח מיוחד מהרבי בווארשא בערב שב"ק כמה רגעים לפני הדלקת הנרות עם סכום כסף גדול בידו ובפיו פקודת הרבי להעביר את הכסף תיכף ומיד לסנטוריום „בריאות" לשלם בעד החזקת בחור ישיבה נפגע במחלת ריאות קשה ל"ע, ומאחר כפי שהכיר את אוטבוצק וידע שמביתנו עד ל„בריאות" זה מרחק של כמה קילומטרים, ואין כבר שום אפשרות להגיע לשם לפני כניסת השבת, היה בדברי השליח פקודת הרבי שלא אתחסד ולהעביר את הכסף ללא דחוי. כמובן שפקודתו שמרתי ועשיתי, וכשהגעתי לסנטוריום היה אחרי צאת הכוכבים וכבר מצאתי את הבחור האומלל יושב עם מטלטליו בפרוזדור ובוכה. אחרי מאמצים השפעתי על אחד מעובדי המוסד לקחת את הסכום ולהשאיר את הפורמאלי של רישום למוצאי שבת, ולאחזיר את הבחור לחדרו. ואמר החובש, שלולא היה יושב בחור זה במצב בריאות עוד שעה קלה במצב של התרגשות וצער, כפי שישב זה, היה מסכן ח"ו את חייו ובוז שבתאי ברגע זה הצלתי את חייו.

עובדות כאלו הייתי יכול לספר עשרות ומאות מה שהייתי עד להן. ועם כל מדת החמלה והרחמים שבו הוא היה קשה כברול באפיו בדברים עקרוניים, בלי לנטות ימין או שמאל. ענוותן מטבעו, בורח מכל ישיבה בראש, וגינוני האדמו"רות עלו לו בדם לבו. היה בה בשעה, מנהיג ומפקד ביד חזקה ללא ריתוי. שונא היה את הפוליטיקה. מתוך שהכיר לדעת מה רבה הצביעות וההסוואה הקשורים במלאכה זו. ונרתע מכל עניין שריח פוליטיקה עולה ממנו. וזו גם הסיבה לעזיבתו את עיר הברירה.

בבוא לגור בעיר אבותיו ראדזין הוא גלל לפני מקרוביו אשר טרם התאוששו מצעדי הדראסטי של עזיבת ווארשא, תכנית לארגן בראדזין ישיבה

גדולה בשם „סוד ישרים“ כשם ספרי החסידות על המועדים מזקנו „בעל התכלת“. לא ידעו עדיין מקורבי הרבי איך יכלכלו את „החצר“ והם מתהלכים נבוכים, ומטכסים עצות איך למלא את החסר בתקציב שהפרוץ בו היה מרובה על העומד — והנה, הוא מקדם פני מבוכתם בתכניתו. אמו הרבנית קובלת, שאם מצטברים בכיסו של הרבי סכום כסף שלא הספיקה לקבלו ממנו, הוא מחלקם לנצרכים הראשונים המבקשים ממנו עזר וסעד, מבלי לחשוב על ביתו בכלל, והיא הרבנית לבדה נושאת בעול הדאגות הכבדות. וכאן — ישיבה עליכם חסידים! ... אבל הרבי בשלו מתלהב יותר ויותר, ומפרט את תכנית הישיבה לכל פרטיה ודקדוקיה. הוא מסביר להם, כי כוונתו לא רק ישיבה בדוחק סתם, אלא לישיבה בהרחבה. כי אם אין קמח אין תורה, לא תהיה לו לתלמיד הישיבה הרחבת הדעת הדרושה לתלמוד תורה, אם בחר הישיבה ישפיל עצמו לאכול „ימים“ אצל בעלי-בתים בעיר, ואם לא יהיה חדר שינה מסודר. גם עצביו לא יהיו שלווים. כאמור שמעו מפני הכבוד, אבל לא עלתה על דעתם לגשת תיכף אל המלאכה. וכי אפשר? בשעה שאין כדי פרנסת הבית אפילו לשבוע הקרוב.

ראה האדמו"ר רבי שמואל שלמה את מבטיהם הפקפניים והרגיש באדישתם הקרה. מיד ידע את אשר לפניו. ללא כל דחייה עבר תיכף מתכנון למעשה, וכאיש המעשה השקיע במפעל זה את כל ישותו, את כל מרצו המבורך, לא נח ולא שקט, לא נתן שינה לעיניו ועבד במסירות נפש יומם ולילה, את כל המלאכה עשה בעצמו. קודם כל צמצם את דירתו הוא, עד למינימום האפשרי והחדרים שלו נהפכו לפנימיה. בעצמו גרר את המיטות בשביל הבחורים, בעצמו ביקר במטבח וטעם מן התבשילים לפני שהגישום לתלמידים. שום פרט לא נעלם מעין בקורתו. ואחר זמן קצר למדו בישיבתו למעלה ממאתיים בחורים, שקיבלו יחד עם המזון הרוחני את כל צרכיהם. בין בני ישיבת „סוד ישרים“ היו עילויים מופלגים. גדולי ישראל בכוח, העובדות, המעשים, גרפו כמובן בורם ההתלהבות עוזרים חדשים, וחיש מהרה עמדו כולם משתוממים ותמהים על היש שנוצר והולך. מכאן ואילך נעשה העניין דבר טבעי כאילו „מששת ימי בראשית“.

לא הסתפק הרבי בישיבה הגדולה המרכזית שבראדזין אלא עוד הספיק לייסד מספר רב של סניפים לישיבת „סוד ישרים“ בהרבה עיירות שחינכו תלמידים להישיבה הגדולה המרכזית.

את קשריו עם ווארשא הבירה לא ניתק גם בשבתו כבר בראדזין והיה בא לעתים תדירות לעיר המרכזית של היהדות בפולין, בכדי להיפגש עם המוני יהודיה וראשיהם ועשיריהם לתהרימם למען הישיבה ולהמשיך במעשי הצדקה והחסד, ויחד עם חברו לעשיית הטוב הצדיק הפלאי רבי אהרלע מסטולין בנו של הינוקה האדמו"ר רבי ישראל מסטולין, וראשי חסידיו היו דופקים על פתחי נדיבי ווארשא לאסוף את הכספים הרבים שהיו דרושים לו לפעליו הכבירים, ובהיותי בשליחות מארץ ישראל בווארשא בחודש שבט תרצ"ט כחצי שנה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, פגשתי את הרבי בווארשא וזכיתי לקיים עם כ"ק שיחה ארוכה באכסניה שלו שבבית החסידים ברחוב גוביליפקא. הוא התעניין

על המצב בארץ ישראל והביע לפני את שאיפתו לבקר בארץ ישראל ולראות מקרוב את החסידים הנמצאים בארץ. ובערך היה זה אור לכו' שבט יומא דהלולא של אביו האדמו"ר הגה"ק רבי מרדכי יוסף אליעזר זללה"ה. ראיתיו בכנס של חסידי ראדזין שהתקיים בביה"ח שברחוב טווארדא 24, והוא דיבר לפנייהם על חובתם למען הישיבה והתרימם למעלה מיכולתם.

יחד עם שרותו את קהל חסידיה, וכל יהודי שפנה אליו, ולמען רשת הישיבות, הוא פעל ועשה הרבה למען החינוך התורני וגדד על פני ערים ועיירות מרחקים לייסד תלמוד תורה לבנים ובית ספר "בית יעקב" לבנות. וסיפר לי הרב פנחס ליון שרק שבועות מעטות לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה ישב הרבי מראדזין עם ר' אלכסנדר זישא פרידמן הי"ד, שהיה מראשי החינוך התורני בפולין, ויבלח"ט אתו בווארשא ופרש לפנייהם תוכנית מקיפה איך לבסס את החינוך התורני ולהרבות ביסוד מוסדות חינוך.

כך פעל יצר ועשה הרבי הצעיר שמואל שלמה מראדזין למען הכלל והפרט משך עשר וחצי שנים מאז הסתלקות אביו בכ"ו שבט תרפ"ט עד לי"ז אלול תרצ"ט יום פרוץ מלחמת העולם השנייה והתחלת שנות ההשמדה שהיו עוד שנים של אפשרות קיום ופעולה ציבורית ליהודים בגלות פולין, למרות הרדיפות והנגישות האנטישמיות, אבל כל מה שפעל ועשה בכוחות על אנושיים הוא כאין וכאפס למה שפעל ועשה ולמידת ההקרבה והמסירות נפש בשנתיים וחצי החשוכות והאפלות, שנות השממון, ההשמדה, ההרג והאבדון, מיום פרוץ המלחמה עד ליום הרצחו ער"ח סיון תש"ב. בתקופה איומה קצרה זו הוא נהפך לדמות אגדתית, כל מי שנפגש עם אישיותו הקורנת וראה את מעשיו הכבירים עמד נבהל ומשתומם על כוחותיו בעת כזאת, ופיו היה מלא שבח ותהלה על מסירותו והקרבתו למען הנדכים והנרמשים בין אם המספר עליו היה דתי ובין אם הוא היה רחוק מדת, חילוני בהחלט, לא מצא בפיו את הביטויים המתאימים להלל ולשבח את פעליו ומעשי ההצלה של הרבי מראדזין בגיטאות השונות, שבהן עבר. וכבשנים הרגועות כביכול התבלטו בו גם בשנות חושך וצלמות אלו שתי התכונות שבקרבו, מצד אחד מלא רחמים ותמלה לכל מצוק ומר נפש עד להקרבה עצמית ומסירות נפשו הוא, ומצד שני עוז רוח ללא חת ופחד נגד משתפי הפעולה עם השלטון הנאצי והקוויזלינגים מאחינו בני ישראל, והקריאה למרד ולצאת ליערות, לחבל ולהשחית בעוצמת הצבא הנאצי ומתקניהם, כשראה שכלתה הרעה להשמיד ואין דרכי הצלה טבעיים.

וכן מספר ר' ש. ז. שרגאי בפרקו על חסידות איוביצא וראדזין בספר הבעש"ט הנזכר, מפיו של החסיד ר' יעקב ליינער, גין בעל ה"בית יעקב", שגם הוא אוד מוצל מאש וגר היום בתל אביב: כשבועיים לפני פרוץ המלחמה, מלחמת ההשמדה, משרבו השמועות הסותרות זו את זו, ראינוהו בפעם הראשונה מתבודד בלי הרף, מכונס בתוך עצמו. הוא, שכל כולו היה התגלמות של שירה ושמחה, פניו לבשו קדרות ומצחו התקמט. נראה היה כי מלחמה כבדה מתנהלת בקרבו. לא ארכו הימים והחלטתו ניתנה. בצעדים תקיפים נכנס

לבית-המדרש וציווה לפזר את הישיבה ולשלוח את כל הבחורים ואת אנשי ההנהלה למקומות מגוריהם. באותה החלטיות ולהט הנשמה שבנה את הישיבה, פיזר אותה ודאג שכל אחד מתלמידיה ומוריה יבוא לביתו לשלום.

בינתיים התקדמו המאורעות במהירות הבזק, והוא לא נפל ברוחו ולא נשבר כשראה את עבודת חייו ומפעלו טובעים בים של צרות. בין רגע הפך את חצרו וחדריו למקלט לפליטי חרב והעב, שם מצאו מרגוע וחיי שעה ואפשרות לנחל ולהשיב את נפש כל הנרדפים והנמלטים, שהציפו או בבהלה את כבישי פולין. חיש מהיר נתפרסם הדבר בקרב אלפי הפליטים, שבבית הרבי מראדזין אפשר „לחטוף נשימה“ (קען מען כאפען דעם אטעם), להינפש לשעה קלה, לקבל ארוחה ואפילו להוצאת הדרך. כמובן שהדיעות האלה לא נשארו בתחום חוגים מצומצמים. הדברים הסתננו החוצה והגיעו לאנשי הנאצים ימ"ש. בינתיים, הוא בעצמו עשה את כל העבודה. כמו לפניו בהישיבה, כן גם עכשיו — סחב את המיטות, תיקן, דאג למקומות לינה, ביקר בבית התבשיל ובדק את האוכל, הרגיע, זירז וגייס. וכמפקד עליון עמד על המשמר, עד שחש שהרצפה בוערת תחתיו. אז ברגע האחרון ממש, עלה בידו לברות לוולודבה עם אשתו וחמשת ילדיו.

משבא רבי שמואל שלמה לוולודובה, שקעה עליו השמש... הוא, שמרד בכל שיגרא, שהתקומם נגד הפאסיביות השנואה עליו, ראה עכשיו את האדישות המטומטמת של ההמון, שהשלים עם אסונו וניאות להידחק מדחי אל דחי, באכזריות ובמחשבת קטל, להיות מוכה ומעונה בלי הרף, עד יציאת הנשמה. הוא, האקטיביסט מטבעו, נזדעזע עד היסוד, בראותו איך עלה הדבר בידי עלוקת הדמים להרדים מוחותיהם של הבריות, כדי להובילם שאולה. המסכנים השלו את עצמם שהם מובלים, כיבוכל, לעבודה, בלי לראות את האכזריות הפתוח לפניהם. מבלי לחקור, לדרוש ולשאול על קבוצות שונות מבין חבריהם הנעלמים יום-יום ואינם מוחזרים אחרי העבודה לגיטו. אייהם? — זעק הרבי — געוואלט — אייהם?! חקר ודרש, עד שהרגיש באסון בכל היקפו. בתחילה היה היחידי שלא השלה נפשו בתקוות שווא ותכיר שהרוצח המתועב, אין לו מטרה אחרת לפניו אלא השמדת כל האומה. הסדרים, כביכול, שהוא מכניס: ה„ארבייטס-אמטן“, ה„יודנראטן“, וה„ארדנוגס-דינסט“, הכל מתוכנן לסייע במישרין ובעקיפין לטבח הכללי, שיקיף הכל כמובן, ולא יפסח אף על משתפי הפעולה עד האחרון שבהם. בידי האשמדאי עלה לפזר את העם לפירורים ולטמטם חושיהם עד כדי כך, שכל אחד ואחד דימה בנפשו שדורשים ממנו משהו שעליו למלא, כדי להינצל — ותהא זו עבודת פרך, או תשלום כסף ל„יודנראט“ בתור כופר נפש. רעבים, מוכים, סחופים וסחוטמים, עייפים ויגעיים, נטולי רצון וכל רגש אנושי, נדרסים ונבהלים, מבין היהודים עצמם, אלה אנשי ה„יודנראטים“, שנתדרדרו לתהום ההשחתה המוסרית והתרגלו למצב של משתפי פעולה, לשמה, עד שהתחילו מרגישים עצמם „נבחרים“, מתוך התנגדות בתפקידם בתור יושבי-ראש, מנהלים, נוגשים ושוטרים.

רואה הרבי את הנעשה — ולבו מתפלץ בקרבנו. צועק הוא מרה ל"ראשי העדה", כביכול: "הביטו לאיזה שאל תחתית ירדתם. הרי אתם, פשוט, מובילים את אחיכם לטבח. את מי אתם מרמים, שאתם שולחים את האנשים רק "לעבודה", והיכן הם הנעדרים יום-יום? אתם אומרים, הנעדרים נשלחים לסוביבד לעבודה, וכי חקרתם ודרשתם מה נעשה בסוביבד? וכי אין אתם יודעים שסוביבד זה תופס, גיא-צלמות של יסורים קשים ומרים, שלעומתם נחשב המות לגאולה? וכי אין אתם יודעים שבסוביבד מקים האשמדאי בידי יהודים תאי גאזים, כבשנים וקברות חיים בשביל כולנו, גם בשביל כולכם, בלי יוצא מן הכלל? האין אתם יודעים שהנשלחים לסוביבד משמשים חומר נסיון לחיות הטרף הגרמנים ימ"ש? ולמה אתם מעמידים פנים תמים ותמימים — שמא כוונתכם להחניק את מצפונכם באונאה עצמית? והכל מתוך אשליה להציל את גופיכם על חשבון הכלל, וזה מכונה בפיכם "עבודת הכלל"! מבטיח אני לכם שבנפשות אחיכם לא תצילו את חייכם, לא ולא! אצל הבריות המתועבות הללו אין מיוחסים, לאחר גמר עבודתכם הטמאה, תמותו בידי המרצחים מות רשעים, תרדו שאולה גם אתם, נמאסים בעיני עצמכם ככלבים שוטים, בלי שמץ של תקווה לתיקון נשמתכם, בלי שביב אור של נחמה ברגע האחרון. הרי ההפרש ביניכם לבין אחיכם, יהיה רק יום אחד. האם כדאי הדבר?!

כך היה שופך את דם לכו השכם והערב, באנשי ה"יודנראט". למרות כל גיוונם, עוררו דבריו איזה אי-שקט, התרגשו והתרגזו וניסו להתחמק בדרך שאלה: ובכן, מה עלינו לעשות? בטוחים היו שלא ימצא תשובה. אבל הרבי התחיל מגולל לפנייהם מיד תכנית שלימה, מעובדת לכל פרטיה.

"קודם כל — הרעים הרבי שמואל שלמה קולו — עליכם להעמיד את הציבור על טעותם ולגלות להם את האמת המרה, שאבדן לפנייהם. מתפקידכם להסביר להם, שבין אם ילכו לעבוד ובין אם לא ילכו, בין שיתנו כופר נפש וימלאו את קופתכם ובין שלא יתנו — בין כך ובין כך, יירו או יקברו חיים. לכן, מוטב להם להתגונן בעוד כוחותיהם הדלים עמהם. ממילא, כשישמע העם כי אין מה להפסיד, יתנערו ויקוממו ויברחו ליערות. מתוך כך, רבים רבים יינצלו, ובזכותם גם תהא לכם שארית, להינצל בתוך העם".

לשמע דברים אלה, עזבוהו מרוגזים ומודאגים. הם טענו שהוא ממיט שואה על הציבור. אבל הוא לא הניח להם להשתמט וזרק מרה בהם: "אני נשבע לכם שכל הנאחו בידית הדלת של ה"יודנראט" לא יהיה לו חלק לעולם הבא". ובראותו כי דבריו אל ה"עסקנים" שבו ריקם, פנה אל ההמונים: "אל תלכו לעבודה — זעק — התועלת היחידה מההרשמה לעבודה, הוא גילוי הכתובת. כלומר, שם תמצאו אותי. אל תשלמו שום מסים למשתפי פעולה, ל"יודנראטים". הבו חמישים איש הראשונים, אתייצב בראשם, נצית את הגיטו ונכריח את הכל לברוח היערה, כי מן האש בורחים. ואולי יתפשטו מכאן הלהבות לכל ערי פולין ותוכשר השעה להתנגדות ולמרד.

ידע הרב שמואל שלמה, כי בנפשו הדבר, ובעיניים פקוחות וידיעה בהירה

צעד לקראת מסירות נפשו. את הכל הטיל למערכת, וכתמיד — קודם כל את נפשו הוא. בגבורה עילאית עומד הוא במלחמתו, מלחמה הקדושה עם הטומאה, נאבק עם השטן, שהזעיק את כל כוחותיו המתעתעים לרפות את הידיים, לשתק את הרצון. שכן תקופה היא של הסתרת פנים, ככתוב: „ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא“ (דברים לא, יח), והסטרא אחרא, הכוחות האפלים, הטמאים, מנצלים את הזמן בערמתם השפלה.

ברם, אין הוא נופל ברוחו, אלא מתגבר בקדושתו ועומד על משמרתו בגאון. אין הוא מרפא לרגע קט, ההסתר נברא כדי להבקיעו, ככתוב: „וחכיתי לבי המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו“ (ישעיה ח, יז). לשם כך יש להזעיק אתערוותא דלעילא. כך נלמד בבית מדרשו של זקנו, כמובא בספרו „מי השלוח“, על הפסוק: „ויסעו מחרדה ויחזו במקלות“ (במדבר לג, כה): „בעת שהשיח יחפץ לקבץ אותנו, יתן תקופות בלבנו שלא נחרד“.

בכליון עינים חיכה לאות. הבו חמשים איש — הוא מפציר בדמעות שליש. האוירה נעשתה מרגע לרגע דחוסה. יותר הורגש בחוש שהמחנות מתקרבים, שהכוחות מתלכדים ונערכים לקרב האחרון — המלחמה בסטרא אחרא מתקרבת לשיאה.

*

כאמור הרבו לספר על גדלותו של הרבי שמואל שלמה מראדזין האחרון ועל פעליו הכבירים בשנות השואה לא רק חסידים או יהודים דתיים אלא אפילו לא דתיים שנפגשו אתו או. כן סופר ותואר אישיותו הקורנת מהימים החשוכים הללו במופע יד ושם על ידי נחמן בלומנטל ובידיעות בית לוחמי הגיטאות. ידוע כבר השיר של המשורר יצחק קצנלסון הי"ד שנמצא בין כתביו, בין חורבות גיטו ורשה. בפואמה זו בת אלף שמונה מאות שורות המוקדשת כולה להרבי מראדזין ושמה: די ליגענדע דער ראדזינר (האגדה הראדזינא) מתאר המשורר הטראגי הי"ד את הרבי הקדוש. מסופר גם על מעשיו במציאות, ובחלק זה הוא מספר כי הרבי אינו מסתפק בקריאה למרד ובהתארגנות להתנגדות אקטיבית למשמידים — באותו זמן הוא רוצה להציל ממש. ואם אין ביכולתו להציל יהודים חיים יעשה מעשה ההצלה לכל הפחות לגבי המתים המשוועים להביאם לקבר ישראל. הרבי מתחפש לגוי, לוקח עמו שק עם כסף ועושה דרכו לרכבת-המתים העומדת אי שם על מסילה נידחת, ובה יהודי לובלין, המגורשים, אשר נפחו כבר נשמתם, או שהם מתים למחצה. הרבי מכריז, כי יתן פדיון עבור כל יהודי מת, וכפילים עבור יהודי שנשמתו עודנה בקרבו. אז הסתערו תושבי הסביבה על קרונות הרכבת, לא על מנת להציל ילד-אשה, אשר נברא בצלם א-לקים, אלא בכדי לזכות בפרס הכספי. הרבי איגר כמות גדולה של גופות הקדושים וכמות קטנה של יהודים ניצולים, אשר כמעט נפחו נשמתם. כך נמשך הדבר, עד שאול הכסף מן השק. הרבי כורה במו ידיו את הקבר, גומל למתים חסדם האחרון, ואומר קדיש אחריהם. ובצד עומד רבון העולמים ובוכה... הרבי חוזר לעיירה והיהודים מתרים בו, כי הגרמנים הגבירו את חיפושיהם

אחריו. חסידיו רוצים להעבירו לווארשא, מקום שם קיימים עדיין יהודים ומקום שם ידאגו לחייו, ואף נעשו כבר כל הסידורים לכך. אבל הרבי משיב ריקם את פני כל ההפצרות האלה ומסרב לנטוש את המקום. הוא מכנס את כל עדת היהודים בבית הכנסת וגוזר על תענית לשלושה ימים בכ"ד אייר תש"ב. ביום ההוא קם בבוקר השכם, ושלא כמנהגו התפלל תיכף במניין מצומצם של אנשים מסורים לו. מזמן לזמן נשתנה זיו קלסתר פניו ונראה היה כאיש שלא מעולם הזה, מעין זיו טהרתו של ר' ישמעאל כהן גדול, אחר ששמע מאחורי הפרגוד: "גזירה היא מלפני". אחרי התפילה נתן הוראות אחרונות בעניין התענית. עוד הוא מדבר ולחדרו פרצו משרתי הגיסטאפו, משתפי הפעולה, ועצרותו בפקודת הנאצים. כשהולכיהו ברחוב, לא פסק מלעודד ולדבר על לב מלוויו, כושלים ואובדי עצות: "אל תתיאשו, המשיכו בתענית, בתפילה ובמלחמה, ברחו ליערות וה' ילך לפניכם ויושיעכם".

נסתייע הדבר שנשאר עצור בבית החסידים דראדזין, שהנאצים הפכוהו לבית אסורים. שם עשה את שעותיו האחרונות. נסתם כל חוץ. נעלו כל השערים. ביום שב"ק, ערב ר"ח סיון תש"ב, בשעות הצהריים, ירו בו הרוצחים ונשמתו יצאה בטהרה, בהיותו ס"ה בן ג"ל שנים. גווילים נשרפים ואותיות פורחות באוויר. אדם זה שכל חייו היה קדוש לה', לעמו ולתורתו; שכל יישותו היתה התגלמות חסידות הבעש"ט; שכל מעשיו ופעולותיו שימשו פירוש מעשי של החסידות, פירוש שארכו כאורך ימי חייו — אדם זה, שירת חייו, בגופו נפסקה, אבל לא פסקה.

בכתבתו של נחמן בלומנטל, ע"פ הפואימה של המשורר יצחק קצנלסון מחודש טבת תשט"ו תחת הכותרת "האגדה" האמת, יש גירסא אחרת במקצת על ימיו האחרונים של האדמו"ר האחרון לבית איזביצא-ראדזין שהתחיל לזרוח מאה ושתי שנים לפני זה בעיר טומאשוב.

הרבה שמעתי על אורח חייו ומותו מות קדושים של הרבי מפי גיסו הרב אברהם ישכר אנגלהרד שליט"א שהיה בעל אחותו זעלדא שניספה גם היא בשואה, בהיותי בביתו בניו-יורק בתג הפסח תשי"ז, שהיה יחד עם הרבי הקדוש עד להסוף המר. כמו כן נמצא בחיפה אחד משרידי חסידי ראדזין מניצולי השואה, ר' מרדכי רייכמן הי"ו, שראה במו עיניו את מותו הטראגי של הרבי והוא היה עם כמה אברכים שהביאו את גופו הקדוש לקבורה. השם 'נקום דמו ודם זרעו וחסידיהו'.

ה ש א י פ ה ל ה מ ש ך

אמנם נפסקה השושלתא דדהבא עם עלותו של האדמו"ר הגאון הקדוש מרן רבינו שמואל שלמה הי"ד למחיצתם של רבי עקיבא וחבריו בקדושה ובטהרה, אבל שרידי חסידי איזביצא וראדזין אינם משלימים עם הפסקת החסידות ותיכף אחרי המלחמה הכתירו את מי שהיה גיסו הרב אברהם ישכר אנגלהרד שליט"א

כאדמו"ר מראדזין. ביוזמתם ובראשם העסקן הנמרץ ר' פינחס וינדרבוים הוקם בעיר בני ברק בית מדרש מרכזי ולידו דירה נאה בשביל הרבי וב"ב שיעלו בקרוב להשתקע בארץ ישראל. ושולשלת איזביצא-ראדזין יימשך בע"ה להבא.

ספרי השושלת

נשארו ספרים יקרי ערך משושלת איזביצא-ראדזין שהודפסו ויצאו לאור עולם, מלבד מכתבי היד הרבים שהלכו לאיבוד יחד עם אלפי החסידים ומיליוני היהודים הי"ד, והם:

"מי השלוח" על תורה נביאים וכתובים, ולקוטי הש"ס ח"א וח"ב, מראש השושלת האדמו"ר הגה"ק רבינו מרדכי יוסף מטומאשוב-איזביצא.
 "בית יעקב" על בראשית ח"א, ח"ב על שמות, ח"ג ויקרא; "בית יעקב" עה"ת והמועדים; "ספר הזמנים" על הגדה של פסח ומועדי השנה, מהשני שבשושלת האדמו"ר הגה"ק רבי יעקב מטומאשוב-איזביצא-ראדזין.
 "סדרי טהרות" מסכת כלים ח"א ומסכת אהלות; ספר מאמר "שפוני טמוני חול"; ספר מאמר "פתיל תכלת"; ספר מאמר "עין תכלת"; מאמר "דלתות שער העיר"; ספר "ארחות חיים"; ספר "סוד ישרים" על ראש השנה ויום הכפורים, חג הסוכות ב"ח, על ימי הפורים, על חג הפסח — כל זה מהשלישי שבשושלת. הרביעי שבשושלת, האדמו"ר מרן רבי מרדכי יוסף אליעזר לא נהג כאבותיו לעלות את דברי תורתו על ספר, אלא אחרי הסתלקותו קיבצו שומעי לקחו חלק מדברי תורתו והדפיסו ספר בהסכמת הרבי האחרון הגאון הקדוש רבי שמואל שלמה הי"ד בשם "תפארת יוסף".

לסיכום

כשנתבקשתי ע"י ר' משה הכהן גורדון עורך ספר יזכור על טומאשוב לכתוב מאמר כולל על השושלתא דהבא של איזביצא וראדזין שמוצאה מטומאשוב, התחלתי לעורר בזכרוני ולהעביר נגד עיני רוחי את דמויות המאות והאלפים של חסידי ראדזין שזכיתי לראות באותן שנות הילדות שאבא מורי הרה"ח החסיד הנלהב של אדמו"רי ראדזין הת"ח הגדול ר' נחום יהודה לייב הכהן הי"ד היה לוקח אותי לבית הרבי ובשנים שלמדתי בווארשא ובכל השנים שהיינו גרים באוטובוצק, ושמה היה נמצא בכל חדשי הקיץ וגזכרתי בהרבה דברים שזכיתי לראות ולשמוע. כמעט שלא ראיתי בין חסידי ראדזין עם הארץ, כולם היו תלמידי חכמים, בעלי צורה ובעלי תבונה. כשהיו פותחים את פיהם לחזור ולבהר את דברי הרבי הוצקו חן בשפתותיהם. ואם הייתי רושם את כל זכרונותי לא היה בטח מספיק כל ספר טומאשוב. לכן קצרתי בהרבה מקומות שיש להאריך. רק ממה שמסופר על הרבי הקדוש האחרון — אפשר למלאות ספר גדול. זכותם תגן עלינו ועל כל ישראל.